

ПЕРШОТРАВНЕВЕ (МАНГУШ)

Донецька область

КРАСОЗОВ Семен Михайлович. Фольклорні записи.— 7 арк.

ДАВШАН Олена Калъянівна, 1918 р. н.

ДЕГЕРМЕНДЖІ Федір Михайлович, 1906 р. н.

КРАСОЗОВ Семен Михайлович, 1902 р. н.

КРАСОЗОВА Варвара Автономівна, 1912 р. н.

МЕЛЬНИКОВ Микола Трифонович, 1925 р. н.

СИДОРМА Федір Лаврентійович, 1924 р. н.

Эвель заман

С.М.Красозов

ЭВЕЛЬ ЗАМАНЫ бизим бабаларымыз иметь этэр эди йер. Эр адамға берир эт'ен бир дэсятна йер. Ону ёльчештириенлер тахым шорбажилерие, бирер пара, уланларна, ёзлерне берийенлер, хатынларына бермейенлер йер.

Күздэ бу халх йерини сүрүп азиrlер эт'ен барьерек. Хышын азиrlер эдлер атларын, арабаларын, упражларын, сабанларын, бороналарын, косилкаларын — эр бир ший азир барьлиkie чыбып башлама сачувну. Барьдэ йери сүрүлген, азир. Барьдэ чыгар эдлер сачув сачмаға. Йерине т'етэр эди, бўйўк шорбажи ёзў йер дэсятна, бўйўк уланы да барыр эди йер дэсятна, кичик уланларна бермез эдлер йер.

Сачар эдлер боғдай, арпа, жолап. Баштан сачув сачар эт'енлер — атай хол биле дэ зарени. Сачувну сачар эт'енлер хартлар хол бле, хол бле атып. Т'емене йасаанлар, т'емене бле сачар эт'енлер, т'емене бле сачай, йер сне. А сон йиберий ағач борона. Ўч т'ере йўрўтўйлер. Йа ағач борона болмаса, тэк ёгўзлер харштырып йўрўй. Онун бле сачувлары битэр эт'ен.

Сачувдан сон энди беклейлер заре чыбып башлап ёсмейе. Башлай заре чыбып ёсмейе — кёзетилер, насын анда о чыхкан, нас, сых мы, сирыйек ми. Беклейлер, заре башлай ёзекие минмейе. Ёзекие минд'ен сона башлай баш хусмаға. Баш хусхан сон энди башлай энди дане беслемейе. Данени беслэй, а сон башлай пишмейе заре. Пишыен сона башлайляр орах ормаға. Орах, арман олар этэр эдлер эст'и заманы хол биле. Орах орап эт'енлер чалғы биле, косилка йоҳ эди. Хазахлар сноп байляр эт'енлер. Бизим халх орахны орайляр чалғы биле, хол чалғы. Обалайляр череніе. Черенлерин ташып койиye, басайляр арман. Арман басар эт'енлер цеп биле йа атларны арманче ийберип айдайляр.

А сон энди асраанлар таш, арман таш, арман ташы бле басайляр. Басылған зарени энди элеп алмаға т'ерек. Элийлер. Кўрек биле лўзйарға йибериyлер, лўзйар айырый буловну, зарени. Зарени жыйып алыйляр ўйлер чине. Амбарлары йоҳ, бир ший йоҳ. Отурған ўйлери чине жыйайлар зарени. Аан сон башлайляр падышаа чхарып сатмаға. Ташыйляр шийерие, портха, Йалта койиye алт'етип сатайляр. Вахты зарени падшашаа берир эт'ен алтын ахчаға. Т'ағыт ахча йоҳ эди — алтын ахча, бахыр ахча биле сатын алыр эдлер.

Шорбажилерни тута заводлары бар эт'ен. Олар йасар эдлер тута. Хум биле сары балчыхтан. О туланы сатайляр шорбажилерие. Ахырче бериyлер тута шорбажийе. Шорбажилер йасай т'ерпич, хара балчыхтан т'ерпич. Т'ерпич биле энди туланы харштырып, йасайляр ўй ёзлерне.

Хышта олар отруйляр бир ший этмейен. Малны хышлатыйляр, ёзлери отруйляр ишсиз. Барьерек. Барьдэ башлайляр копошицца этме, чольд'е чыхмаа. Чойльд'е чығайляр — алый барабар не — атларын, брычкасын, бороналарын, т'етий сачув сачмаа. Алый ашама ёкмек, саласын, этин, не тапты ўй чўндэн, алт'етий, ашай.

Öсүп т'ельдим мен баба азбарна, бабамын йанна. Эвлендим мен бин дохуз йирим дёрдүнжи сенесиндэ. Шледим бабам йанна эвель заман. Аң сон бабам мени чыгарды ўйдэн. Чыхтым мен квартираға. Квартира отурдум коп заман. Аман башланды колхоз. Биз йирми... он эт'и жан жылылдых колхозға, башладых колхозный жистыйе шлемейе.

Мен, бу саатта, ўйдэ бар азбарым, ўйём. Азбарым меэм отуз эт'и сотый. Колхозда бираз ишлеңен заман сон мен ўйнү сатын алдым. Асадым ѡзме ўй. Йүйүм бар, ўйүм чине... Йийе мен бердим аз-авлах ремонт. Сүтне ѡрттү кой-де татар т'ирамит. Ону түшүрдүм, ѡрттүм шифер биле. Шинди отруйух, ўй — хорхусыз, а то т'ирамит, онун чареси бар эди чүрүтмейе. Шинди энди сахынмайым бу т'ирамит — шифер, чареси бар ону тутмаа коп заман да.

Семьям

О.К.Давшан

МЕН, ДАВШАН Елена Кальяновна, ишлейим гостиницаға, "Колос", Донецкий областъха, Першотравневый районға, посёлок Першотравневое. Ишлейим администратором, алтынжы йыл. Бизим гостиницаға дөрт администратор ишлейлер. Бир сутка ишлейимиз, ўчкүн ишлемеймиз. Производственный стажым он йыл. Колхозға ишледим он алты йыл. Колхозный стажым производственный сәймайляр. Маңа энди... элли дохуз йашна. Пенсийага т'еталмайым: стажым жетишмей.

Бизим бар ўч балам. Тахымы эвли. Эт'и хыз, бир улан. Бүйүк хызым Люда шлей түт'анға. Хожасы шлей шофером. Эт'и баллары бар. Барыйляр сколяға.

Уланым Вания эвли, шлей шофером, Донецкт'е, хатыны бухалтером. Бир дәне уланлары бар, сестиз йашна. Күздэ сколяға баражах, первыйд'е. Отруйляр бек мабет.

Үчүнжы хызым эвли авлахка. Эт'и баласы. Бүйүгү сколяға первыйд'е барый. Кичиги улан барый садикт'е. Хызым шлей т'иевим блен. Хазарныйляр яхшы.

Биз бек сүйүнүйүмиз. Биз халдых эт'и харт ўйдэ. Түшүндүк отурмаға улан блен. Т'елинд'е ишiox эди бизим койд'е. Көчтлер Донецкт'е. Шлейлер яхшы йердэ.

Тырнавуч

С.М.Красозов, В.А.Красозова

БИР ЭР АДАМ алай, грек, мында отурур эт'ен, т'етт'ен шийерие, отурған, т'ельян — энди тырнавучун адын унутхан. Бабасы сорай: "Т'етир маа тырнавуч". О да бильмей, не эт'ен тырнавучун. Басхан сон саб[у] ардна, о да уруй башна харшы, дий: "А, тырнавуч!" Ахылна түшүй.

Унутхан. Хыдырый мы тырнавуч, басай сабуна, о да кётэрилий, уруй башна харшы... Тырнавучун сабуна да. Сабуна. Бу — тырнавуч, бу — сабу. Басхан мына ablai, четне басхан — мына ablai урган, башна харшы. Чареси бар.

Бу тырнавучун сабу, то есть башы дийлер. Мына — башы, бу — сабу, мына. Бу — башы тырнавучун. Бу да йер сне. О да басай тырнавуч сне да, о да алый кётэрилий... Йа нас? Йа андан басхан — бу кётэрилий. Башындан.

Аман, аман. Тохта.

Тырнавуч блай туруй. Турса блай, бассаң, бирдэн мына алай кётэрилий, сени уруй башца. Йер сне дэ боса, кётэрилий. Блай о турмай эбет, тишлери бле туруй блай. Тишлери бле. Тобеэ турмай о, тишлери бле блай хойайлар. Блай. Бастьың да — кётэрильмөэ чареси бар тырнавучун. Алай айтыйляр. Кётэрильсө... Башна басса, сабу да урган алай маңлайына.

Кётэрильян, башна урган тырнавуч, дэйен, а сон ахылна түшіен: бу — тырнавуч. А то унутхан! Отурма успеть этмеэн шийерие, энди унутхан тилин...

Баба стий ондан тырнавуч, о да бильмей, не эт'ен о тырнавуч, тырнавучун адын унутхан. Хыдырый, хыдырый тырнавуч: "Не алай тырнавуч?" Басхан сон, энди башна урган сон: "Аға!— дий.— Бу — тырнавуч". Түштү ахылна тырнавуч.

О, мен отурғанда шийерие коп мында т'ельмейдим. Анда да греклерiox эди лафетмөз бизимчас. Хожа меэм хазах эди. Т'ельдим мында, лафетийлер — мен анламайым не айтханларын. Акам меэм дий: "Йа сен, нас алай?— дий,— ёзү тильци ѿзүн унутхансы? Нас та бизимчаз лафетәжексіз?" Мен дийим: "Лафетим". Т'имердэ аңлайым да, но айтталмайым по... бизимчас. Чорти! Анда кишиiox эди — хазахчас, хазахчас... Исан унутуй да, а сон... довғо лафетмесе.

Торнум

В.А.Красозова

БИР-ЭТИ КҮН... Т'им т'ельиенни башладың
Байтмаға? Т'им т'ельди? Торунум т'ельди.
Тюменьдэн. Олан. Угощать эттик и оздур-
дух. Олар да пара отурдлар, ашадлар, ичтилер и
т'еттилер. Бир даа да көралмадых. Бир даа т'елий-
миз, дэдлер. Алай да т'ельди дэ. Шийерье анда
сойляры бар. Анда т'етти. Анда дэңиз йахын.
Дэңиз йанна отурду, наверно, сниматься этип т'ет-
ти т'ери. Энди йеди йылдан зийадэ отр'уй анда.
Квартира бердлер. Квартира казённый. Эт'и бал-
лары бар энди. Бири бийыл доғду. Бири дэ ёгне.
Энди сколяя т'етәжек.

Жук

С.М.Красозов

FАЗЕТАЧЕ мен охудум: бар жук, хайсы йер
чине отруй, йер чиндэн картопну, бүтүн, тазе
картопну ашай. Газетаа бар эди алай ший.
Мен түшүнүм-түшүнүм: нас алай болма чаре бар
— йерче отруп картопну ашажа? Йа биз несажа-
мыз о вахта? Оказуецца, значит, күзүн хазған за-
маны мен таптым бир ўч түп. Бу жук отруй йер
чине, ашай тахым, мына окружить этти мына абу
йахшы картопну. Йерлерне эппейи ший бар.
Окружить эттилер картопну, картопну ашай да-
же. Ёзлери дэ йер чине. Картоп та йер чине, бу-
лар да йер чине. Вахты мен убедиться эттим, дэ-
йим: “Бу ғазета точно йазған бу шийни”. О зря
чыхкан лаф дүгүл. Ну, мен ао ғнездоларны, бир
ўчүн дэ раст'ельдим ону, мен оларны убрать эт-
тим, йеберттим, жойдум, орталыхтан о картоплар-
ны да ликвидировать эттим, о түплерин картопла-
рын. Ну, бийыл даан встречать этмейим мен алай
ший. Хазаяка часто хазай. Мен хазмайым. Но
осенью... А! Йене! О т'еретин аңладым мен, шо
точно бу жук ашай картопну. Бийыл даа раст'ель-
медим о ший. Энди сплошной уборка т'етсе, вах-
ты бет'им аңлайым, бет'им раст'елий. Но бу саат-
та раст'ельмеәллэр. Йохтур. Мына ablай мы — ко-
лорадский жук т'ибик жук. Колорадский жукну
kördöүң сен?..

Котя

N.N.

KОСТАЧЫКЛАР бар эт'ен мында. Онун да
ады Котя эт'ен. Ат хырслар эт'ен. Хырс-
лар эди бир зенд'иннин хошу атларын. Бу
зенд'ин бу адамдан көрий.

О зенд'иннин вахты, эбет, холуна эпси власть.
Онун да ыргатлары бар эт'ен. Олар жыйышыйляр
— мына бу Котяны нас этип öльдүрмейе: тэк о
алды атларыны. Чагрыйлар ону... Ат хутламаған,
хайыл олған... Чагрыйлар. Йахшы ичирийлер. А
сон этийлер.

Бу зенд'инлер, эбет, онун бар, шийерье барый-
лар, эпсин ыағлайляр т'ереги т'ибик. Ну, а раз
ыағланған сон... бир ший дэ алмай.

Бабасы йеди күн ат бле йер йердэн хыдырған,
тапхан. Бабасы, онун олүсү табулған сон... А сон-
дан бу миний атны, т'итий Ростовға. Ростов-Дон-
дан артна, анда Нахичевань бар. Анда бир пейит-
чи бар эт'ен вахты, о заман. О пейитчи да абу түр-
күнү чуть ли ни йазай. Абу түркү да ондан башла-
ний.

Сен йазма мем айтханым. Чирт'ин бу. Оланлар
сав — чирт'ин бу. Мен саа... ыырлама чаре бар.
Йезд'иси да мем т'ибик, Алимин т'ибик.

Жумартэ күнү бийаз рубашка т'ийип
ат хутлама вардым...

Йох!

Жумартэ күнү ытраш та олуп
ат хутлама...

Йох!

Жумартэ күнү ытраш та олуп
бийаз рубашка т'ийидим...

Бинниң султаны

В.А.Красозова

OАНЛАТЫР ЭДИЛЕР баштан. Бир харт
киши отруй эр заман йолға, ахшам. Т'етий
йаш эриф:

— Ахшам хайыр!

О харт айтый оңа:

— Бинниң султаны!— о эрифие.

О дий: “Не бу мaa тохтамаан айтый «бинниң султаны?» Эвленийим-ши мен!” Эвлений. Т’етий – энди о дий:

– Ахшам хайыр, бирниң султаны! – она.

Эвленийенчес бинниң султаны эт’ен, эвленийен сон бирниң султаны болду.

Бейенмеэн энди «бирниң султаны» да айтхан сон – айырлый. Айырылса, энди бир даа т’етий, йене:

– Ахшам хайыр, алем масхарасы!

Масхара – позор, алем – дүнья. Эпси исанларын масхарасы, исанларын алдына. Йа да аңласа да, энди бир ший этмээ болмай: энди айырылған. «Бинниң султаны» эт’енде бейенмеэн, а сон эвлений – «бирниң султаны» бейенмеэн, энди «бинниң султаны» она лучче бейений, энди айырлый, ўмт этий, йене айтажаҳлар «бинниң султаны» ама, дий «алем масхарасы». Алай да халый да «алем масхарасы».

“Алма” түркүсү

М.Т.Мельников

БАШТАН тойляр блай эт’ен. Т’елин бле т’иевни отурғузуйляр бахша бöльмейе, пердалары ѡртуп. Олар анда отруйляр.

Бу түркүнүн эсабы блай. Бу бек севда эт’ен. Йаш бек севда эт’ен хызға. О ичтэ түшүнмез – берmezлер хызыны она.

Күнлөрдэн бир күн шалланый. Башланый той. Буну бахша бöльмейе, буну да бахша бöльмейе хойайлар. Той т’етэй. Бу севдадан йантайый, севдан бу... йүргеги паттай – бу да блай йухлай халый.

Т’елинине дэ... Т’елин даан утаний: алма атай, барса анда... Бизим писаллары... о йастыхлары бар эт’ен, йастыхлар. Түркү йене солей: “Алма аттым...” Бу шитмей. Бир атты – шитмей: Эт’и атты... Түркүйе дэ бöле солей:

“Вай, бир аттым,
эт’и даан аттым.
Ах дувағым...”

Энди той т’етэй. Бир ший бар эт’ен, вроде бы. Бу йаш, значить, севдалығындан ѿлий. Блай йантайый, ѿлий халый. Бу да бир атай алма – бу уйанмай, эт’и атай – уйанмай. Башлай айтмаға т’елин: “Ах дувағым бойнума брахтым”, – шашхан-шашмалаған.

Бай хызы

С.М.Красозов

БАЙ – БЕК ЗЕНДИН адам. Онун бар эди дүйнә гүзели хызы (Катя хызы, дүйнә гүзели), фариптән фарипниң (фарип шорбажиңин) – дүйнә гүзели уланы.

Бу оғлу биле(н) хыз ёсип т’ельиенлер, болғанлар бүйүк, ийримишер йашна, башлайлар (башлангылар) көрүшмейе, бек бейенийлер бир бирин, сүйейлер (бир бирин бек сүйиенлер), хойайлар (бериенлер) харалмаға бир бирин, болмаға хожа биле хары (хары-хожа). (Байға сорайлар эвленимие.)

Бай дуйай бу шийни, йахын алмай бу фасылны: “Бермем фариптө хызмы”.

О йашлар айрылмайлар бир бириндэн.

Бай чаре табалмай, хутулалмай фариптән. Хойай бай бир условия (байламаға эт’исин бир бирне холларындан, ийбермейе кой койдэн: койлер чине т’имсе сормаса: «Невчү сизни байладылар?» – у вахты берий харалмаға, эвленимие):

– Айдан, байлайым мен сизин холларынызын бир бирне.

Байлаған, ийбериен кой койдэн йүрмейе:

– Койлерни чечиенде халх сормаса: «Невчү сиз байланғанлар?» – у вахта бережем хырар алмаға бир бирин”.

Т’етэй йашлар кой койдэн, артларындан бир адам көзетий, шаат йерне: доғру айтажа булар. Коп йүріенлер айланч йоллар биле. Эр бир йердэ сорайлар, невчү байлы булар (йашлар).

Йүріенлер коп койлер, эр бир койие сорғанлар, невчү. Бир койие т’ирийлер, хыздрийлер ашамаға – бек ач болғанлар. (Бир койие столовка т’ирийлер ашамаға.) Ашайлар – т’имсе сормай (Ашаганлар, ичченлер – т’имсе сормаған), невчү байлы булар.

Андан хайтыйлар, байға айтыйлар: “Сормадылар”. (Хайттылар т’ери байға, айттылар: “Гимсе сормады”). Оларнын ана шаат та бар эт’ен, о да айтый:

– Сормадылар.

Бай йынаный, т’езей холларны, берий х(ы)рап эвленимие, шан этий.

Бай этий бүйүк той болған мемлет’етие. Кислейе барып стфан алыйлар.

Бай йары шорбажылғын беріен хызы биле т’иевне (берий хыз биле т’иевие).

Биз дэ анда эдик (бардык), ойнадых, ичтик.

Аталар сөзлери

С.М.Красозов, В.А.Красозова

А БУ КЁШЕСИ да болмай атхан, абу исанны да йаратхан. Бар алай исанлар, ахыллары йохтур алай, асылсыз. О да дий: “О исанны йаратхан, шоб дүньян бир кёшеси да бош болмасын”. О т'ерекиен исан дүгүл, сечмий бир ший да.

Авузундан чыхса – хойунца т'ирсин. Башха ўиче о лаф энди т'еталмай. Йахшы адам ону ёзне тутай... Йо! О ончү дүгүл! Бир бири эришийлер, о да дий: “Сен не айтys сен маңа...” Мени айтый: сен ия ёль, ия хаста бол,— о да дий: “Авузундан чыхкан лафын ёзү хойунца т'ирсин!” Маңа лишмесин! О нетий... ёке бле айтый она: сен ёлжекси, ия бир ший даа болажа. О да дий: “Сеэн авузун айтхан лафын маңа, ёзү хойунца т'ирсин баштан. Маңа дүгүл – сана ёзце. Хойунца т'ирсин”.

Авузна бахла сланмай. Сүйей лаф йүрүтмейе. Бир ший айттың – аман т'етий дальше айтмаға. Бахла сланмай – аман айтый. Тутмай о. Сүйий лафетмеә бес, тутмай о сыр. Айттың – хоты чар[е]йох о лаф айтмаға, о чығып айтый аман да.

Авуз бар тили йох. Алай йуваш исан, лафетмей. Тили бар ама, лафетмей коп. Алай исан бар – сүймей коп лафетмеә, лафетмей, сүймей. Алай табыйты исаның, доғма, сүймей о лафетмеә коп. Йылда бир лаф айтса – битти. Авузу бар, тили йохтур, лафетмеә. Бар алай киши – коп лафетий, коп лаф билий, билий да, сүйий да лафетмеә. А бар алай сойу, совсем бильмейлер лафетмеә. Онуң йохтур неси... О алай, исаның табыйты алай, сүймий лафетмеә. Он ўчү да айттыллар – сүймий лафетмеә. О йардым этий ама, лафетмей.

Аз да боса, уз босун. Пиширийлер коп – бир дады да йохтур. Коп болғанчаз, аз босун да уз босун, дийлер, босун оон незети.

Айаган мал сув бле т'етсин. Айамаа т'ерекмей.

Айахларың слатмасаң, балых туталмайсы. Шлемесен, асрамас та. Бахша ишин да этмесен, асрайалмайсы сен.

Ака хардашын ёльгенин да стэмей, онғаның да стэмей. Ёльгенин да стэмей, йахшы отурғаның да стэмей. Ака-хардаш аңласың? Ака хардашын ёльгенин стэмей, йахшы отурғаның да стэмей, шоб зенд'ин босун, онуң эр бир шийи босун. Ёльгени дэ стэмей, йахшы отурғаны да стэмей. Пахыллай. Бўдтö йазыхсыный. А онған ший... Ёльгени стэмей – йазыхсыный. Пахыллай: стэмей, ондан йахшы отурсун.

Алма, пиш, авузма түш. О да айтый ашажа, ятхан йерне. Осал исан айтый алай. Пиш, авузма да түш. О да ашажа азири, шлемеэн.

Алма тэректэн авлах тушмей. Мына, нас уланы боса, бабасна бензий. Т'имие бензежек-ье – бабасна. Ия хызы анасна бензий. Штэ. Алма алмадан авлах түшмий. Бензий ёзў бабасна, ёзў анасна.

Алт кöпчекниң изне арт кöпчек та басай. Хысайахлы айтты мы бир ший, энди хожасы да т'етий о издэн, о да из биле. Эпси бир – хайсы баштан айтый бир биримиз. Не дэ этселер, бир йердэ тапсалар бир нени, вахты о чыгай, шо кöпчек кöпчекие т'етий. Этиси да бир ахыл да т'етийлер. Эт'и ахылга т'етмейлер – бир ахыл бле т'етийлер. Бири бир түрлү айтхан, ия бири бир түрлү даа айтхан, олар... ёгү айтты мы, арт кöпчек та ону подтверждать этий, оон лафын. Алт кöпчекниң изи бле арт кöпчек та т'етий. Олар, хатын-хожа, бир ахыл да т'етийлер. Эт'и ахыл бле т'етмейлер олар. Кöпчеклер бир бириндэн узах ама, олар бир бирин аңлайлар, бир издэн т'етийлер. Ташлап башха түрлү... Сен айттың башха ший, о хошумай саа. Мында айтывлды мы, ёгү айтты мы, арты да ону уйушуп айтый.

Ал-хатир сормаған суфраа отурма. Сорай исе исан, сен айт... Аңладым мен энди, нас аңлатмаға. Нас ону нетәжексин? Ал-хатыр сормаан, насаның.. Баштан сормаа т'ерек, исан: “Сиз несасың? Нас отруйсун? Нас йатасың?” А сон энди суфрага отурмаа. Соруштуруй эр бир шийни: “Сав эдин ми?” Нас олар? Сормаа т'ерек. Мына, сен т'ельдин, сордуң: “Несасың? Нас? Хасталанмадыңыз мы?” Блай мы? А сон энди... Сормаа т'ерек, а сон суфраа отурмаа. Баштан ал-хатыр сормаа т'ерек. Оон чареси бар отурмаа, приглашать этсе, вахты. А бар алай исанлар, олар кöзетмей – чаре им, чаре йох ум? Суфра хойулған – о да йанаший ашама. Алай сойляры бар. Ал-хатыр сормаан суфраа отурмайлар. Баштан сормаа т'ерек исан ал-хатыр: насай о, нас? А сон энди суфраа отурмаа.

Анасна кöзетип хызын алма т'ерек. Анасы йахшы боса, хызы да йахшы. Анасы йахшы боса, кöрес ми, хызын алмаа чаре бар, эвленимейе. Анасын алай нетийлер... Бар алай: анасына кöзетип хызын алмаа, дийлер. Т'енарын кöзетсөң, вахты... Анасна кöзетип хызын алмаа, т'енарын кöзетип без алмаға т'ерек, шийни алмаға т'ерек, безни.

Араба сынған сон коп йол таблый. Араба сыйнай мы, а сон энди... О йарамаз йол бле т'етий. А сон, араба нетт'ен сон йол коп таблый ама, энди араба сынған. Хатэ, бир ший болған сон, а сон энди коп не таблый ама (аблай этмеә т'ерек, алай

т'етмейе) — энди т'еч. Исанға бир ший болған сон энди файдасыз.

Артына салхын су ич. Шорбажиң ташлап т'етсе, артына сен салхын су ич: о энди т'ельмес. Шорбажиң ташлап т'етсе, дийлер: “Ич артына салхын сув: о энди саа хайтмас”. О энди хайтмаҗа. Он ўчү іч салхын сув. Ташлай хатынын — хайтмай энди. Хоранды ташлап т'етиң. Артына салхын сув ич сен: о саа т'ельмес энди т'ери. [Йа ахча берсөн?] Йо! О алай дүгүл. Ахча отүнч берін? О энди бир йыл т'етирмей, эт'и йыл т'етирмей. Энди салхын сув ич: о саа ону бермез энди отүнч. Йалбарып алайляр, а сон бермейлер.

Архаң боса, табас. Боса сеәң не этт'ен киши... ыардым этт'ен киши саа, — архаң дәэнлер. “Вай, архам!” — дәэнлер. Архаң боса — ыардым этмеә сеәң кишиң боса, — архаң бар.

Асылынсаң да, ёкsek путахка асылың. Бири бле бири бле баш хошажақbosан, хошуул адамға, энди, не боса да, билий, шо йаҳшы исан бле баш хоштуң, а оңмазы бле дүгүл. Наз боса исанға баш хошма. Хош, энди хошулсаң да, йаҳшы исанға хошуул.

Ат хаталанған йердэ түгү халый. Оон орну халый йердэ, этт'ен йерине, бир шиши бир шиши. Изи халый о исаннның. Не хадар да этсе осторожно, изин халдырий.

Атәш хайда түшней, анда йанай. Бир ший бир ший бирне болуй — түшінен йердэ, тәк о ўйче йанай, а дальше и т'етмей о. Бир ўйчеә, түшінен йерне тәк йанай. Ну, хатэ болуй, бир ший болуй. Бизим ўйче боса, биз йанаймыз тәк. Ёбүрлери энди йанмай. Мында йанай атәш. Түшінен йерне йанай. Т'етмей дальше о. [Йа жель болса?] Бу она относиться этмей. Бу атәш, о — бела. Т'ельд'ен (т'ельиен) бела — мында халый, т'ельд'ен (т'ельиен) ўйче халый. Бу ўй чиндән чыхмай о. О, атәш йанса, вахты болуй — о, хачмаа чареси бар. А бела халый мындачәе.

Ахмак та нам сатай. Що ѿ ахмак ама, ѡзүн көтәрий, сатай, шо о аңлай бес, — нам сатай.

Ахылы т'елий, тәк т'еч т'елий. Бирдән т'ельмей. Энди хартайған сон т'елий бет'им ахылы. Бирдән т'ельмей ахылы.

Ач хурсах — тынч йүрек. Менлучче ач отрүйүм шлемеән — тынч йүрек болуй. Шлемеән отрүйүмлучче. Исан стәмей, сүймей ишлемеә — тынч йүрек босун. Хурсағым ач босун, ашамам ама, тынч йүргим босун.

Бал тутхан бармағын йалай. Т'им хайда шлий, андан да алайалый — бармағын йалай. Хайда т'им шлий, шлейен йериндән даан алый ѡзне. Ахчадан хайыр.

Бала йыласа, сүт т'ерек, хазан хайнаса, туз т'ерек хоймаа пиширмейе, тузсуз болмай пиширмейе. Бала да йыласа, сүт бермейе т'ерек. Хазан хайнай — тузсуз болмай пиширмә аш. Туз т'ерек. Бала да йыласа, сүт т'ерек. Энди т'ельиен ашамаа вахт. Сүт бермә аш т'ерек.

Бардах хаталанған — хапағын тапхан. Нейе айттылар ону? Мен бильмейим.Ao хаталанған — хайда нетий, т'имни табай хаталанып, ѡзү уйарын... ѡзү уйарын т'им нетий... Гыдырланып ѡзү уйарын табай. Йаш олан эвлений эбет. Хыдырып табай ѡзне ѡзү т'ибик исан. Йүре йүре бир бирин тапханлар. Эт'иси да бир ахыл да, сүйиенлер. Алай тапмаҗа.

Баха хабуғундан чыхкан — хабуғун да танмаан. Исан баштан йарамазны этэр этт'ен, а сон асраан коп ший, зенд'инленең, а сон энди ѡзү ѡзүн танмаған. ѡзү сойларын танмаан. Баха хабуундан чыхканда хабуғун танмаған.

Бахчи майлих бир айлих. Мына бу... Нас айттылар иа бизимчас? Мева. Ону исанға хызгамаҗаҳсы. Берий: о бахча майлих бир айлих, дийлер. Бир ай тәк болуй о. Ону хызғамаҗаҳсы — бережекси исанға ону. Он ѡч да айттылар. Бир айда т'ечий о, битий о. Мевалар. Хышлых ону сайдмайляр. Бир ай тәк болуй тазеси. Хышлых ону тутмайляр.

Башы тобан толу. Ахылы йохтур башна. Тобан толу. Ахылы йерне тобан толу.

Бела көрүнүп т'ельмей. Бела... Хатэ т'елий — сен ону бильмейси. Т'елий, аф сорамадан т'елий. Наз мына бизимт'илерне болду, бела. Аф сорамадан. Т'имсе да түшүнмеди ама, болду бела. Бизим уланымыз анда строиться этәжек эди ми — бир хысайахлының ўстнен аяхы т'етти, машина бле. Машинаан түбүне халды хысайахлы. О сучлу дүгүл. О ѡзү т'елип учхан машинаны алдына. Анда ону оправдать эттер ама, бу хожасы халды мы да, ѡке күттү, башлады мында нетме... О да сатты о, строиться этмеди. Мында бизим хоншумуз. О хысайахлы да ѡльду.

Бетне түкүрсөң, о да: “Йавун йавай”, — дәп айттый. Бар алай исан. О аңламай. Сен она айттыс блай, о ѡзүнгін айттый, шо она сен айтты... Түкүрүс — о айттый, шо йавун йавай — түкүрмейси. Аңламай ону. О сечишмей. Жетмей им онуң? Шайтан бильсин анда. Шо айттый, шо түкүрсөң да, о дий: “Йавун йавай”. ѡзүн чалай. Нас аңлай ѡзү, алай айттый.

Бильмәэнин башы да авурмай. Меним башым да авурмай. Бильмәэн башы авурмай. Мен бильмесем тикмәэ, ша бир ший, ша анда... нетмәэ, — мәэм башым да авурмай. Этмеә т'ерек баш. Тү-

шүнмээ т'ерек, нас этмеэ ону. Меэм мына абу хоншулар т'елийлер: "Вай! Сен эр бир шийин да билис. Тигес та, эр бир шийин да этэс. Мен бильмейим". Сен бильмейси – сен башың авурмай, а мaa эбет т'ерек түшүнмээ, ону наз этмеэ. Бильмениң башы да авурмай, бильмесе о шийни.

Бир аяғын алғанчез, бириң да йитлер ашай. Осал алай. Алай йаваш юртой. Бириң алғанчес, бириң йитлер ашай. Йаваш та хызмет этий. Бириң нетиенчез, оғадар т'ечий арасы, шо бириң да йитлер ашай. Ишлей дэ алай, ашай да алай. Биз энди ашаанды тэрлийимиз. О да тэрленмей шлий.

Бир аяғың анда болғанчас, бири мында бо-сун! Бири анда шин жетт'енчез, энди шоп сен мында да бол. Алай тээ юрмээ т'ерек. Бири анда барғанчас, бири да мында болажах.

Болажах бала боғундан бенли. Болажах бала, яш бала, дөгай мы – энди дийлер: онун, дийлер, боғундан бенли, шо болажах йахшы. Бенли да, шо болажах йахшы. Йахшы эр заман ший, дийлер, да оон, балаан, дий, боғундан бенли, шо болажах о йахшы. Алай нетиелер, шо болажах бала, о йашлыхтан ёгрений эр бир шийни. Блай болғандан. Энди йош-йаштан баштай билльмейе, йашлыхтан ёгрений, эр бир шийни билий энди. Он ўчү да дийлер: болажах балаан боғундан бенли, йашлығындан бенли.

Гүзельлик суфра хурмай. Ах! Йене! Бар дүнья яхшы исанлар. Она пахыллайляр, алай исанларға. Пахыллаған бири да айтый: "Гүзельлик суфра хурмай". О гүзель ама, файдасыз. Ондан файда аз. О себептэн айтый ону. Хатынлар айтыйляр: "Гүзельлик суфра хурмай". Шлемеэ т'ерек. Шлесен, арас, ашас, т'ийинис. Эр бир ший да болуй. Суфра да болуй. Бар гүзель исан ама, табияты йара-май, осал чыгай. Özü, беттэн гүзель. А бар чирт'ин, а иши, эр бир шийи йахшы. Чирчин... Чирт'ин!

Фарипни бит тэ талай. Фарип исанны эпс[и] та-талай. Эпс[и] тарафтран да ону талайляр. Саймай-ляр ону исан йерне, фарипни. Исанлар фарипни исан йерне саймайляр. Штэ о бар. Битни да айтыйляр, шо талайляр ону, дэп.

Далапчы исан урчух т'ибик айляный. О айлян-ший. А осал исан, о айлянышмай отруй. Далапчы, шлеэн исан, сүйиен исан шлемеёе, мына – онун т'ибик. Мен хычырыым: "Болду, болду анда! Даа не анда айлянышыс? Т'ир энди йал этмеэ!" О сүйиий тохтамаан айлянышма. О урчух т'ибик айляный. Шлемеэ сүйиий, юртой тохтамаан, биший ёз-не табай, шлий.

Дүнья – мердвен: бири миний, бири түшний. Би-ри асрай шорбажилик ёзне, юртой салланып ю-

рой, о асрай алмай. Бири башарый жить этмеэ, би-ри башармай. Штэ оон ўчү айтылый алай. О ба-шарғаны асрай эр бир ший, о зенд'инленийлер бир ший дэ. А бу осалы, о энди ашама да талмай юмек. Алай сойу. Т'ечиналмай о. Он ўчү айтыл-ляр буну. Бири йуғарытайы т'етий, бири ашарыта-йы т'етий. Т'им шлий, асрай, о мердвенеё тобеэ миний, а бири түшний мердвендэн, шлемеэн сойу, асрамаан сойу, ашaa т'етий.

Дүньян бир көшеси йылай, бири да күлий. Бела боса бир көшө, мында – мында йылайляр, анда энди, о йахка, юртой сохахка энди той, не – күлү-шийлер. Мында – юртой, анда да – күлүм. Оон ўчү айтылай: "Дүньян бир көшеси йылай, бири көшес[и] та күлий".

Дэве хадар уланың болғанчас карға хадар хо-жаң босун. Уланын копусу шинчик аналарын кө-зетмейлер. А хожаң боса, энди хоть карға хадар, эр заман хатынга ярдым. Көзетий хатыннын. Са-ай. А баллар энди алай дүгүл. Эр заман дүгүл. Бар. Ну эпси дүгүл. Эр заман, стэсе дэ, неталмай. Özü хорандасы энди появиться этий. Аблай. О көптэн алай не... Карға хадар хожаң боса, йахшы, чөм уланын. Йахшы көзетий о, эм йахшы хатынна, чөм уланы анасна.

Дэвени йинеэн көзүндэн т'ечирий. О эр бир шийин да чаресин табай. О табай йоругун, исан, ахылы болған исан. Йорух о табай эр бир шийие да.

Дэлил чувалны толдурмаа болмай. Йыртых чу-валны. О, не хадар хойас, о хадар да т'етий. А штэ бу она да уйай.

Жампаз аш ашай, осал таш ашай. Шлек исан. О шлек исан да – жампаз. О ишт'ир, аш ашай, а шлемеэн да таш ашай. Ашамай бир ший дэ – таш! Бир ший дэ йох ооң ашамаға. Он ўчү да дий-лер: таш ашай.

Жанавар баласын стэсе ашамаа, балчыхка бат-рып ашай. Баланы стэсе ашамаға, балға батырмаян ашай. Йаманлай исанны.

Заман саңа уймаса, сен заманға уй. Нас аңла-мая т'ерек ону, айт-т'и сен. Нас аңламаа т'ерек? Нас аңлатажахсы ону? Шлемеэ т'ерек.

Зенд'ин хашыный – фарип та ўмт этий. Зен-д'ин она берий, дэп, бир ший. О даан тэк хашыный. Фарип тэ түшүнүй, шо она бережек бир ший бир ший. О зенд'ин, мен фарип. О хашыный – мен түшүнүм энди о, шо маа бир ший бир ший бережек.

Зенд'инниң гөңүлү чыкканчас, фарипниң жаны чыгай. Зенд'ин, ахылна түшүп та бир ший этэжек фарипиє – фарип юлий, о этт'енчес, гөңүлү т'ель-иенчес.

Исан сув ичіндеңдә йылан да тиймей. Бар ама: исан сув ичий – бири да йанаңшадан тартай кружканы. Айттылар: “Йылан да, сув ичсе исан, лишмей”. Сув ичін исанға лишмей. Сув ичіндеңдә йылан лишмей исанға. Башхасы исан... исандан чареси бар кружканы тартып алмаа холундан. О исанға дийлдер: “Сен не лишис? Йылан да лишмей, сув ичіндеңдә исан”. Йене дә аңламадың? Исан сувнұ ичіндеңдә лишмәз чарыох исанға. А бар исанлар – лиший... Сорай, стий йа бир ший лафетий. А сув ичіндеңдә, дийлдер, йылан да лишмей. Чарыох исан сув ичіндеңдә лафетме да, лишме да она, болғулмасын. Сувдан нетсе, а сон ону айындырмада болмай. Өкмектән тыыылсан, дийлдер, сув блен неттүйлөр... айындырийлөр. А сув бле тыыылсан, энди бир ший дә эталмайляр...

Исанға ашыңы берме – хашыны бер. Бир исан т’есе саа, шоп сен йахшы ону нет... Ашың бермесең да, хашығың бер, дийлдер. Хашых бле ашайляр эбет исанлар! Ашың болмаса да, хоч хашығың да боса бер исанға. Хызғанма, ашың болмаса.

Исанға чухур хазма. Исанны сатма, исанны нетте... йаманлама – өзүң түшес о йердә, айтхан шийлөрнө. Сен исанға зарар этте, айтма, чухур да хазма – өзүң баштан түшес анда.

Иштән артмай – тишиңтән артай. Баштан да алай айтыр әдлер. Исан тәкаран неттүй... ашай, аз, шоб артсын тәкаран, ахча халсын зийадәже. Неттүй... туттай... Неттей ону, зийадә ашамай, зийадә бермей бир йердә, шоп халсын, тишиңтән. Ашасаң, дийлдер, эпсин дә ашамаа чаре бар. Тишиңтән артай – иштән артмай. Ону да хазандың, сеен артмай – иштән. Аз ашамасаң, тәкаран көзетмесең, вахты сеен артмай, негадар да шлесең.

Йабан ат сне узах т’етмес. Йабан – йабан халый, сениң дүгүл. Узах та сен он бле бармайсы. Ону сендер тутуп алайляр.

Йабан бит т’ирмесе, хашынмас. Йабан бит я сирт’е т’ирмесе, хашинмас. Йабаны т’ирсе, хашинежек. Өзүңті т’ирсе, хашинмей. Өзүңті т’ирсе, хашиний. Бу нечү алай айттылар: “хашинмей”? Ну, т’елий бахша йердән... йардым бахшаларындан т’елий... Т’ирсе йабан – хашыный йабан сүтне.

Йабан холундан торғай тоймай. Өзүң болмаса, беріген шийдән сен тоймайсы. Өзүң асрап хоймасаң ўйчеэ, мaa берсөлер анда балларым я бири даа, – ондан тоймай торғай да, исан да. Өзүң хазанын хойажахсы. Эль холундан тойум йохтур. Аңламайлан? Башхасы берсе, мен саа берсем, я сен маа берсен, мен тоймайым ондан. Мен өзүм хазанып ону ашажа.. Өзүң арасасаң, вахты ону билис, шо о сениң, тойас. Сен ону масраф та эталыс, не

стәз, ону эталыс. А йабан холундан алған ший – ону т’ерек бермәз т’ери.

Йазын боғу – хышын ашы. Йазын беріген не-лер – хышта ашамаа болуй. Йазда асрамаа т’ерек, хышта ашамаа т’ерек. Йазын асрамаа т’ерек – хышта да азириң ашамаа т’ерек. Азириң шийни ашамаа т’ерек. Аңладың? Мында бахша ший хо-шулмай. Вобше айттылый, шо йазын исан стараться этий асрамаа. Йазын асраан ший хышта ашамаа... Хатыны да шлей, өзү да шлей, эт’и асрайляр, хышта энди ашайляр. Бар оларын ашамаа шийи. Рағат. Көзетилий – асрамаа т’ерек, шоп хышта чапмаа т’ерекмей азирилемәз. Йазын азирилемәз т’ерек. Йазын азирлесең, хышта спокойно отрусь и онун чү ашас, ичес. Алай пословица бар.

Йаланжының йолу хысха. Йалан айтсан, хысха да болуй йолуң. Узах йалан бле болмай. Догру айтмасаң, узах т’етмейси. Он чү да айттылар: йаланжының йолу хысха. А догру айтмай – йалан айттыл. Коп йалан айтталмай о. Узах та т’еталмай о андан энди йалан бле, дөгрусун айтмаса.

Йаланжының ўйү йанған – йынанмаанлар. Бир т’ере йалан айтхан: “Меәм блай ший болду”, – дәп. Исанлар барый – йохтур. Алдатый о исанларны. А бир даан энди йанса да, бармайляр исанлар. Йаланжының ўйү йанған – йынанмаанлар. О сүфтәнгі т’ерет йалан айтхан, баштан йалан айтхан, шахаланған – бу исанлар барған. А сон эт’инчи т’ерет энди дөгрусун айтхан ама, исанлар йынанмаан она, йаланжыға. Эт’инчи т’ерет энди йынанмаанлар. Йаланжыға йынанмаанлар.

Йаланжының шаат[ы] та йанна. Йаланжы. Мен йалан айты[ы]м. Аман да табам йанаңшадан киши, шо айттыл о: мен алай айтханым. Йалан айттыл. Меәм йаланымы да олар айттыл, шо мен алай айтханым, догру. Шаатым йанна. Йаланжы йалан айттыл, аман да табай өзне киши – онуң ла-фын неттүй... подтверждать этий. О мына айттыл, шо алай: “Сор она”. Аман йанаңшадан табай өзне. Йаланжының шааты да йанна. Көрмәэн да, бильмей да, а шаатлық этий.

Йарамаз жит йортха отурмай. Жит я күчүк. Күчүк, о шарка бала. Йүрүй соахака, азбар азбардан йүрүй, алай сойу. Т’имерсе байляй, т’имерсе бош туттай. Байляған йердә о йене өзүң көрсетій – башлай улумаға, байлы отурса коп, энди о йылай. О фактически житие относиться этий. Хашшы не боса, жортха отруй. А йарамаз исан боса, о жортха отурмай – т’етий жорттан йүрмәз кругом. Бар алай шорба-жилер, олар бир йердә... несис?... ожағын жылтытмай. Мында шледи ми бир йыл – көчий т’етий бахша йерие. Даа анда башлай ишлемәз. Анда да

бейенмеди – андан да кöчий. Алай сойляры бар. Олар йöрүйлер, йахши хазанч хыдырый бöйтö, не йахшысын алайалый, не йарамазыны. Йарамазыны ограй даа бетэр. Йахшыны хыдырып т'етий бöйтö, а оно наоборот получаеща.

Йарамаз хоншулар йохтур. Тахым хоншулар йахши. Бир бирине барыйляр, т'елийлер, аңлашыйляр, т'ерексе. Нас анда патылжан тузлажах, нас хытар тузлажах, эр бир шийни аңлатыйляр бир бирлерне. Алай хоншулар бар.

Йахшы аш халғанчаз, йаман хурсах патласын. Нас айтыйм о йахшы аш? Аш хадэйе халғанчас, мен ашам,лучче хурсафын патласын. Алай айтыйлер. Чинд'ене т'ибик. Чинд'ене йухтайалмай, аш халса. Бу да дийлер. Йа не халса, ашап битирежек ону, халмасын, бозулмасын о ашы. Йа ашай ашавны – ажий о да: аш бозулғанчас, хурсах патласын.

Йахшы хоншу авлах сойдан йахын. Сойляр не? Узах отруйляр. Эр заман бармаға анда... Бир йардым т'ерексе, бир ший, бир хатэ да боса, бишій – чабас йахшы хоншуна, йахын хоншуна. Йахын хоншуң, дийлер, йахын, чем авлах сойун... сойундан. Күндэ дэ барыс хоншуна. Бир ший т'ерексе, хоншуна чабас. Сен чыхып т'етмейси шиігеріп т'елип, хыдырмайсы эбет сойларын анда – хоншуна барыс, бир ший т'ерексе. Мен дэ алай. Чах анда т'етмейим. Мындачеә да боса, чах о четтє чыхып т'етмейим, бир ший боса, баштан хоншуга чабайым. А сон энди сойларға. Сон.

Йахшылық боса эр заман, вахты пичах та т'ерекмей öгүзие. Йахшы боса, йарамай боса, энди öгүзие пичах түшій. Нас айтыйм? Йахшылық хорандачеә боса, эр заман йахшылық, йахшы да болуй. А энди йаманлық боса, вахты дийлер: “Öгүзие пичах т'ерек”. Öгүз – öгүз алмай о, – шорбажи ми, нас – точно айтаммам мен. Вроде алай. Йахшылық боса, вахты йахшы болуй – т'ерекмей пичах та öгүзие. А йарамазлық боса, вахты öгүзнү öльдүрмөә т'ерек. Köзетмеә киши йох. Йахшылық этій – йахшы болуй, а йарамазлық этсе, энди... хартайый – энди о т'ерекмей. Харт киши т'ерекмей. Алай дийлер: харт боса, аман энди йитни нетиілер – ат'етип ташлайляр. Баштан исанларны, харт исанларны алт'етип, даан хаста, ташлар эт'енлер алай ямаларға – анда да öлий öзү башна. Köммез эт'енлер. Köзетmez эт'енлер да хасталыларны – алт'етиілер, ташлайляр. Öзү башна да не – öлий. Хартларны.

Йит йиттэн артына халса, хурйуғун т'есій. Мен сени мына бар, ооң йохтур. О артына стэмий халма. Халса – хурйуғун т'есій. Бир бириниц... пахыллан сойу, бир бириндән, ондан артына халмажах. Йит йиттэн артына халса, хурйуғун т'есій. Па-

хыллай бек. Не онуң бар, онуң да болажа. Болмаса... Шлемесе ама, стэмий шлемеә ама, пахыллама да пахыллай. Шлесе, араса, о пахылламай да, онуң да болажа. Ўй чине отрий ишсиз. Эп тэ бир эпсиниң бирдән болмай. Бири баштан асрай, öбүрү да стий асрамаа. Асраған – бар онуң эр бир шиі. Бу да стий. Бу да пахыллай оңа. Ооң бар – мәэм йохтур... Буун йохтур.

Йит йитие айтый, йит та хурйуғуна айтый. Хоранда бүйүк эди. Бала-чала коп. Маңа айтый. Мен дэ айлянып оңа айтый. Ну, баба маңа айтый, маа ону этмеә т'ерек, бир ший бир ший, ана, йа барып сув т'етирмеә, йа бир ший. Мен да этмейим, айтыйм эт'инжисине; эт'инжи хардашма, о да айтый öбүрне. Йит йитие айтый, йит та айлянып хурйуғуна айтый. Динлемей. Бир бирине айтыйляр. Динлемейлер обүрлерин. Бабасын динлемей. О айтый маңа, мен дэ обүрне айтый, о да обүрне айтый.

Йолжу йолға йарашиб. Мына, сен т'ельдин ми – эп тэ бир саа т'етмеә т'ерек. Йолжу му – йолға йарашиб т'етмейе. Эр бир исан, раз йолға т'етий, йол да оңа йарашиб. Йолға т'етмеә т'ерек. Öзү ишин öзне köзетмеә т'ерек.

Йуваш атын тәпмеси хаты. Йуваш шорбажи бар. Ўй чине шорбажи. О йахшы алай эр киши. Йахшылықтан лафетий, а на самом деле түшүнүй бахша ший. Түптэн, түптэн нетиі. Бирдән öзүн айтыш көрсетмей, блай түптэн этий йарамазлық. Тирили нетиі о... относиться нетиі эр бир шийде дэ. О билий ама, көрсетмей öзүн... Көрсетмей дүгүл! Йуваш – о öзүн йуваш хойай ама, сых та тутай, шорбажилигин да, хоранданы да. Хаты. Блай бöйтö йуваш, дий, ады, а бар блай не... эр адамлар, но алай дүгүл, а бар йуваш, а сон тэрс нетиі... хорандасы бле, кöчий.

Йүріен аяахка чырмавух лиший. О йүріен исан, шлеэн исан, бир ший бир ший да о нетиі, асрай. А йүрмese, бир ший да йохтур.

Йыламаан балаа меме бермийлер. Исан лафетмесе, айтмаса, оңа бермейлер да бир ший. Нахты [**не вахты**] стий, вахты берийлер. Йыламаан балаға ашамаа бермийлер. О стий ми ашамаа, йох му? Йылай. Йыласа, вахты берийлер.

Йымшах тёший – хаты да йатмага. Мына дийлер. Эр адам эвленежек боса, бек нетиі: “Мен сени алай-былай, ажижеким”, – адай. Алған сон да энди бахша түрлү этий. Дийлер: алғанчас йымшах нетиі... тёший, алған сон да энди хаты йатмая. Йарамай этий алған сон. Намны бозуй.

Йырлап ойнасаң ашавға тоймайсы. Шлемеә т'ерек. Ойнап йырласаң, ашап тоймас, дийлер.

Карға карғаан көзүн чығармай. Бүйүк бүйүкнүң... Коп она шлийлер ми, бүйүк бүйүкнүң көзүн чыхармай. Ама мен, рядовой босам, мени олар энди признавать этмей. Энди, бүйүк болмасаң, энди кичигин о нетий... А бүйүк бүйүкнү нетмей... сучламай.

Коп хазанмаа чапхан, ёзү болған шийин да жойған. Өгүне асраан шийин жойған. Стээн о асрамаа ама, болғанын да жойған, халған бир шийсиз. О йохтур оон энди. Алай шийин этий. Коп асрамаа стэйен ама, бир ший чыхмаан. Онуң ўйдэтти жойған. Анда асраан — мында жойған. Не хадар о исанлар койчө! Т'етийлер коп хазанмаа. Северие дэ т'етийлер, хайы даан стэс, анда т'етийлер. Болған шийни жойай мында, анда да асрамай. Жөбүне болғанын да жойған, андан да бир ший ўйд'е т'етиримеэн. Йохтур оон бир шийи дэ. Алай ший коп. Т'етийлер хазанмаа, т'елийлер, нас т'етт'ен, алай, даже т'ери хайтмаа средневосу йохтур, ахчасы йохтур.

Көзүм йолға халый. Бүдтö көзлери йолға халса — бири бири т'ележек. Алай дийлер. Йолдан бири т'ележек, мисафир. Мына, сен т'ельдин бögүн — беклемедик. Көзүмүз йолға халмада.

Кöчөр сынған — араба хапахланған. Шорбажи öльсе, энди сайилий, шо ўйче энди всё — хорандасы халый бир шийсиз. Киши йох, шорбажи йох ўйче.

Лаф — торғай т'ибик. Торғай учай эбет. Лаф та алай т'етий — йохтур, торғай т'ибик. Лаф та: айттың — т'етий, торғай т'ибик. Сен айттың, мен шиттим, айттым обүрне. О түрлү. О башха түрлү т'етмей. Авузундан чыхты — торғай т'ибик, т'етий. Энди хайтармаа болмай. Айттың: фелан былай этти, дэп. Энди т'ери алмаа стэсөн о лафны — алалмайсы. О энди т'етти койчөэ, йүрүй. Хол холдан... Авуз авуздан т'етий.

Манха маңханы суватха табай. “Манха маңханы тыйнах башна табай”, — дийлер — мен алай бильмем. Бир бирлерни табайляр. Бир ахыл да этиси да, бойу да бир: Ахмак ахмакны, ахыллы ахыллыны табай.

Меэм авузум хашығы дүгүл о. Мaa күч. Меэм хуватма көре дүгүл о. Мен ону эталмайым. Кötэралмай. Не то шо стэмей — о кötэралмай. Йохтур онун алай средневосу. Чареси йох о шийни этмеэн. Она т'ерек ми средство чох шийни этмейе — ўй ясамаа мы, йохсам сыйыр алмаға мы, алай шийлерни этмейе, — оон жөбүне ахчасы йохтур. Этальмай. “Бу меэм авузум хашығы дүгүл”, — дий о.

Мышых бле йит т'ибик. Мышых бле йит сайышмайлар эбет! Олар, мышых бле йит, сайышмайлар бир йердэ. Сиз да, дий, мышых бле йит

т'ибик. Нас йит бле мышых отруй, сиз да алай, бир бирицизни... отруйсуң алай маабет. Маабет дүгүл. “Маабет” — энди күльдүрүй блай.

Мышыхка күлүм — сырчанға олүм. Сырчанны о тутай — оңа олүм. Мышыхка да — күлий, сүйүнүй, шо о тутай сырчанны. Исанлар арасна да бар, шо бүйүк кичикни нетий... Бүйүк исан кичигин обидеть этсе, оңа... О күлий... Жанын авуртуй ум, нетий ону...

Не башца йазған, ону да сен көрежекси. Аллах не... доғған сон не аллах йазай башца, ону да сен көрежекси, йашағанчас. Нағадар йашас, ону көрежекси, не саа доғғанда берильген аллахтан.

Не хадар бохну харштырыс, о хадар да о сасый. Лаф оңа да айттыс, харштырыс, о хадар даан зийадэ лаф чығайляр, даан арттырыйляр. Оон ўчү да дийлер ону. Харштырыйляр т'ерек-т'ерекмеэн йердэ.

Не хойас хазанца, о чығай хашығна. Йазда аспас, хышта да харшыңа чығай энди. Аспас хойсан, хышта да харшыңа чығай. Артыңа ташлас... Блай да... Исанлар асрай бир ший, азирлей хойай, а сон о чығай харшысна, т'ерегий о ший. Аспас хойсан, а сон чығай харшыңа, т'ерегий саа о ший. Йох! О оңа т'етмей. Хашығна не хойас... Харшыңа не хойас, о да чыхай харшыңа. Не хойас хазанца, о чығай хашығна. Не этэс сен исанға йарамаз ший — о да харшыңа чығай, йахшы этсөн — йахшы чығай.

О бögүн төн т'ийиен — сен оңа лишме. Оңа лишме болмай: тэрс тонну т'ийиен. Тэрс тонну т'ийиене лишме. Оңа лишмез болмай. О эпсин да сучлай. Оңа лишмез чарыох. Тэрс тон т'ийиен кишие. Ахылындан түшінен... Йох! Алай дүгүл. Оон бу күнү оон неси... нас айтайым я? Исан эр бир түрлү саба туруй, эр бир түрлү болуй. Бир күн туруй — эр бир шийни этмез стий. Бир күн туруй — энди лафетмез да йохтур неси...

Он бармахларның хайсын да т'ессен, авруй бир. Хайсын да нетсөн, авруй. Он балаң да боса, эпс[и] та бир. Нас бармахларың бир, балларың да бир. Он дәне боса, хайсын да т'ессен, авруй. Хайсы балаңда да бир ший боса, йене саңа... сеэн ўрепиц авруй.

Отуз эт'и тиштэн чыхкан лаф отуз эт'и жанға жетий. Бир т'ере тэк айттың бир лафны бирне — отуз эт'и жанға жетий.

Öгүз öльиен — ортахлых айырылған. Эт'и хончу ортахлых этэр эт'енлер. Оларның бар эт'ен алай нелер... ортахлых маллары — яңа öгүз, яңа ат. Бир йыл бир йыл эт'исин бир части отпадать эт'иен. Бир неси халған. Энди обүрнүн сатын алышта бу öгүзүн т'ери хойалмай. Йохтур оон средство-

су ону сатын алыш хойма. Халый бир ёгүз. Бир ёгүз халғаны бле энди олар ортах түгүл. Энди олар отпадать этийлер. Ортахлық эталмайляр олар. Йа сатын алыш бир даа хоймаа т'ерек. Алай шийие относиться этий оно.

Ӧзү ахмак, тили чаҳмак. Табай ший лафетмеэ. Йа чаҳмак, о не алай? Чахмак – сатай исанны. Тили шлей оон. Табай о лафетмеэ ший. Ахмак та боса, о лафетий бир йорух. Сени сатай, мени сатай. Йа бир ший түшүнүп табай, айтый. О тохтамаан лафетий. Алай исан. Алай сойу о. Ахмак та боса, лаф бле эр бир шийин этмее чареси бар.

Ӧзү тойған ама, көзү тоймай. Көзү тоймай. Тохтамаан алыр эди, алыр эди – тоймай көзү, көзү даан стий. Бек не... Коп стий алмаға бек, зен-йинленмее бек. Көрмемиш, о – хызғанч. Көрмемиш бермей. Бермесен – көрмемиш дийлер. Бермей саңа. Хызғанч та бермей, көрмемиш та.

Ӧзү чувалы блен тәрменіе бармаса, шорбажи болмай. Ӧзү чувалыңыз бле барсаныз да тәрменіе... Бабам меэм айтыр эди бизие кичик олғанда биз: “Ӧзү чувалыңыз бле барсаныз тәрменіе, вахты билисін, нас хазанлық о ший”. Аңладың мы? Аңламаан. Ну, өссен, Ӧзү чувалың блен о... шлий, асрай, барып тартмаа т'ерек, хоранданы бахмаа т'ерек, бильмеэ т'ерек, хайдан о т'елій. Бизие, д[эй]им, айттыр эди: “Ӧгрениң, чувалыңыз бле барсаныз, вахты сиз билисін, нас асрамаа, т'ечинмее нас, нас алмаға”. Чувалың бле барсан, Ӧзүң шлеп арасасан, барсан, сен билисін, хайдан т'ельиен о. А бахшасы т'етрип сени бахса, сен бильмейсі ону, хайдан т'ельиен, нас асраан. Шлеп асрамаа т'ерек. Ӧзүң шоп шлеп асрап барсан, вахты билис хадириң, ишин, нас асрамаға, ишлемейе.

Ӧкеси чыхты – т'ести баш, Ӧкеси халды – хайда баш? Ӧкеси чыхса, наса жағың? Ӧкеси халса да, энди т'ери хайтмаа болмай: энди баш յохтур. Ӧкеси чыхты – мaa хычырыхлады, не этти, а сон энди ахлы т'ельди ама, энди т'еч. Башы бар ама, ичне энди ахылы յох: айтый тәберий бирдэн, а сон да энди ахылы т'елий ама, энди башы յохтур. Т'ери хайталмай. Ахылы энди т'ери хайтмай.

Ӧкsek учас – алчах та түшес. Бар исанлар, Ӧзлерин бек көтәрийлер, иш бле ми, блай мы, а сон да т'етийлер ашаға. Ӧкsek учсан, алчах түшес. Бек Ӧзүңү нетмез т'ерекмей, көтәрмее. Тутмаа т'ерек. Махтанмаа йарамай. Махтансан... Утансаа т'ерек махтанғанда. Бар исанлар, бек Ӧзлерин сүйейлер махтамаға: “Мен алай, мен былай”. Алай йарамай. Утансаа т'ерек, махтанмаа дүгүл.

Ӧксүз бала бахсан, бох басас, Ӧксүз чочха бахсан, май басас. Ӧксүз бала бахсан, она йарамасан, болуй бир талай йарамаз лафлар, не чығай. А чочха бахсан энди, май, йағ, эр бир ший басай. Наз

да боса, йағ болуй, эр бир ший ўйчеэ болуй. А ёк-сүз бала бахсаң энди, эп тэ бох ашас. Йарамаз. Йарамаз болуй. Йахшылық болмай, ёксүз бала бахсан.

Ӧлүйе да йыламай, тирийе да күльмий. Ӧльсе дэ исан, йыламай, күльмий да тирийе да. Алай исан, шо не күлий, не йылай, дүньяң йүзүне. Хави йүрек ми, не? Бар алай исан – йыламай да, күльмий да.

Ӧлъиен бле ёльмее болмай. Исан ѿлий. Мен дэ о ёльиен сон мен дэ ѿлялмайым. Меэм ажелим даан т'ельмеди. Ӧлъиен бле ёльмейе болмай, дийлер. О ѿлий – мен сав. Мен онуң бле барабар ѿлялмайым эбет! Халғаны халый. Йашай. Хоранды халый. Энди көзетмейе тирилерин, йашамаа т'ерек, бахмаа балларын.

Ӧльиен сыйыр сүтлү болуй”. Наз исан боса, йашағанда сайышмайляр ону. А ёльиен сон энди ажийляр. Ӧлү исан йахшы болуй. А “сыйыр” мен иштмеди. Махтайляр вахты энди. Ону шитмеди мен, сыйыр шоп сүтлү болуй. Исан йашай йарамаз, ону бейенмейлер. Ӧльиен сон энди ажийлер, башлайляр о исанны махтамаа ѿльиен сон. Ӧльиен исан йахшы болуй. Ӧльиен сон махтайляр.

Ӧльме, эшегим, арпа йерсин. Ӧльме – ашас арпа. А нейе относиться этий? Бильмейим мен. Айт сен. – Аңлайламам. – Нас эйттиң? “Ӧльме, эшегим, арпа йерси!” Ну, шорбажилер бир бирине айттыйляр... Ӧльме – ашас арпа... Аңламайым, бир ший дэ.

Саба йалан айтмаға башласа, ахшамайерек та айтый. Саба башлаған – о тохтамай, бир йорух йалан айтый, бүтүн күн да йалан айтый, ахшамайерек йалан айтый. Ахшамайерек йалан айттып йүрүй. Шлемеэн исан алай этий. Шлесе, оон йалан айтмаа вахты յох. Йа шлемей – о йүрүй майледэн йалан айттып.

Сағыр иштмесе да, уйдуруй. Ишитмей, а айтый, шо былай эди, дэп. Уйдуруй, Ӧзү. Аңламаған о лафны ама, уйдуруп айтый: былай былай эди. Ӧзү аңламай – исанға айтый, шо аңладым. Башха ший айтый. Йаланжыға т'етий.

Саңа шаха – маңа черчек. Мaa боса йарамаз, мaa черчек, она да көрүнүй шаха меэм белам. Маңа черчек боса, она шаха көрүнүй йанашадан. Аңладың? Йох? Маңа шаха... Маңа черчек... Мен дағын харштырым... Маңа черчек, а йанашадан исанға көрүнүй, шо о шаха.

Сарымсаҳ ашамаан – авузу сасымай. Бир ший этмесен, йарамаз ший, авузуң сасымаз. А этсен – энди сасый. Оон ўчү айттылық, шо бир ший этмесен, йарамаз ший этмесен, сеэн чыхмаз адың. А

ашасаң, энди этсең йаманлық, чығай о. О айтхан бир йердэ бир ший – сеән ўчүй да мәен ўчүй. Энди ѡбүрү шитиен, дий: “Не ўчүй эттиң сен ону бир алай?” Отказаться этий, стәмей айтмаа, шо мен эттим алай, распространять эттим, дәп. Энди она айтыйлар: “Сен айтмаан босаң, о чыхмаз эди ўстие. Раз айтхансы, оон бле дә чығай ўстие”.

Сен тутхан тавуғун мен көптән дә йулхтум. Сен түшүнүс бир ший этмейе ама, мен энди ону эттим, этип т'ельдим. Энди о этиен о ишини. Бу т'ечие халған. О шорбажи түшүнүй булай ший этмейе т'ерек, дәп. Бу да, ѡбүрү айтый: “Сен түшүнйен шийни мен энди ону этип т'ельдим. Энди йулхтум мен ону. Сен тутхан тавуғун мен энди йулхтум”. Так шо, о түшүнүп тапханчас, бу энди этиен о ишини. О түшүнүп тапханчас, бу энди о шийни этиен. О нетий? Айтый она, былай ший этмәэ т'ерек, дәп. О да дий: “Мен энди этип т'ельдим ону, мен энди йулхтум”. О түшүнүп тапханчас, бу энди этт'ен о ишини. Олар уйушалмайлар. Бет’им анда не уйушмаа т'ерек оларға – уйушалмайлар. Башарып билльиен, түшүнүп тапхан зениятин. Т'ерек адам этмәэ, айахлары бле йүрүп артындан, адам этмейе.

Сен т'елин т'етәжексин – т'ийиндин? Чаре бар – т'ийиний блай, йаҳшы. Баштан т'ийинмес, а сон т'ийинсе – көрсөлөр, сорайлар: “Сен т'елин т'етәжексин? Т'ийиндин алай!” – дәп, сорайлар. Т'ийинип чыхканы көрсө, дийлер: “Сен тойға т'етәжексин? Т'ийиндин” – дәп, сорайлар, т'ийинсе исан. Т'ийинмий ми, а сон бу күнү т'ийинип чыхкан.

Сендэн т'ележеги аллахтан т'есин. Сендэн т'ельиенчес, аллахтан т'есин. Сендэн дүгүл – аллахтан т'ельсин. О бермей, сүймей о бермейе. Бережек эт'ен о исанға – бермейен. Бу да энди айтый: “Сендэн т'ельиенчез, аллахтан т'ельсин”. О ожидать этмей, шоб о берсін она, алған шишин т'ери берсін. Онуң бле дә айтый ону.

Сени таш бле урсалар, сен ѿкмек бле ур. О, ѿкмек бле дүгүл... Саңа йарамаз этсөлөр да, сен исанға йаҳшылық эт. Он ўчүй дийлер: “Сени таш бле урсалар, сен ѿкмек бле ур”. Сени сатсалар, нетсөлөр, сен эп тә бир исанға аңлат, эт йаҳшы. Эпси бир. Сатса да йа нас ший этсе, сен йаҳшы эт исанға.

Сени оғадар урмаа т'ерек, эшек сувдан т'ельиенчес. Эшек йаваш йүрүй бек. О эшек сувдан т'ельиенчес саңа сопа т'ерек. Аңламайым мен. Аңлат сен. Коп сопаламаа т'ерек. Эшек сувдан чах т'ельиенчес.

Сирт'еә ѿкеси чығып көлөгин йаҳкан. Сен би-ләжекси ону? Энди йухлас! О эп тә айтый эди да о лафны. Бирне ѿкеси чыхканда ѿзү не бир ший эт-

т'ен! Бириндән алмаған о – эр шийиндән айтты. Ёзне, о да ѿзне бир ший этт'ен зарап. Ёкеси чығып, ѿзне зарап этт'ен. Зарап этт'ен ѿзне. Онуң бле успокоиться эткен, а сон: “Ама нейе т'еттим!” Олар эришиенлер эт'иси, уйушалмаанлар эт'иси. Ёкеси чыхкан. Ёзне зарап эткен. Файда этәжегне – зарап этт'ен ѿзне.

Сой-соп бле ашап ич – иш тутма. Сой-соп бле ашап ичсөн, иш та тутсан, вахты олар сени сатайлар.

Стү Ыалтрай, түбү дә халтрай. Алай хатыллар бар сасых. Сүтүндән тәмиз, а түбү дә т'ирли. Урбалары ны... Ўстү, урбалары тәмиз, а түбүндәт'и көлөгии, неси – т'ирли. Тәмиз дүгүл түбү.

Сувға барып сувсуз хайтып т'ельди. Бир йердэ чыхып хызметин битирмейе, иш этмейе барый. Анда уйушалмаан, хайтхан т'ери, хызметин битирмәэн хайтхан. Түшүнүп т'етиен ишин эталман о. Хайтхан т'ери. Т'етиен о сувға – андан хайтхан, алай хайтхан т'ери. Түшүнйен шишин эталмаған о алай.

Сувдан хуру чығай. Эпсин билий.

Тама-тама көль болуй. Лаф лафтан болуй бир талай лаф. Жыйылый, болуй оба да лаф энди. А сон ону дағытма да болмай, т'ери хайтарма да болмай. Күч болуй. Тама-тама.. Сен айтхансы, мен айтханмы – олар жыйылый бириң ўй чине. Аң сон о энди номайлянды, энди ону чаресин тапмаа болмай. Ону судья бет’им табай чаресин.

Татлы тиль балдан да татлы. Башладың – айт... Татлы тиль, о аңлатый йаҳшы шийлерни, татлы тиль. Балдан татлы болуй.

Ташны сыйха – сув чығай. Хуватлы исан. А не-ье ону айтыйлар – билльемейим анда. Алай вопрос. Несама ону? Хуватлы мы? Аңлаан исан, бет’им, билий, нас этмәэ эр бир ший.

Тильниң т'емиги йохтур. Сеән тилиң т'емиги йохтур: айтыйс, не стәс, ону айтыйс. Тильни хайда нестәдин, о айтый. Хайда айляндырыдың – анда айлянны. Т'емиги йох.

Тобан да ашасаң, ѿзңү жойма. Ёзүңү сай исан, тобан да ашасаң.

Тойға барсаң, тойуп бар. Анда барсаң, сен ач хаалсы. Ашап т'етмәэ т'ерек ўйдән, тойға барсаң. Анда ашамага бериллер, анда столлар да толу. Йа ойнамаа, йа йырламаа, нетий, алданый бу, ашамаа фырсанты да йохтур. Йа йардым этий анда,

тойға. Алай исан ач та хайтый ўйдэ. Вобще алай айтыйлар: тойға барсан, тойуп бар, дәп.

Тох ачның хатирин бильмей. Тох – ашаан тойған исан, ач исанны аңламай о, шо о да стий ашамаға. Özү тойған, ач исан, ач исанны аңламай о, шо о да стий ашамаға. Özү тойған, ач исан онда касаться этмей. Аңламай ону, шо исан ач, ашама стий. Тох исан. Мен энди ашап тойдум: сен ашажағың мен бильмейим, сечмейим, о мaa нетмей, шо сен ашамаған. Алай исанлар бар. Ач тохун хатириндән бильмей. Зенд'ин да ғарипни бильмей, нас онун йашағаны. Онун бар эр бир шиий да, а ғарипниц յохтур бир шиий да. О, ону аңламай о, шо ғарипие хыйын: онун յохтур. О бир шиий да түшүнмей: бар, йох о? Тәк özүн түшүнүй. А бахшасын түшүнмей о.

Туварчинин харғышындан мал йебермей. Мал йебермей. Айтыйлер... Хатынлар бар, харғайлар: “Саа босун блай! Саа босун блай! Сен, шоп сен хасталан! Шоп сен öль!” А сон о тапмаҗа айтылар: “Туварчин харғышындан мал йебермей”. О лишмей малға. Не хадар стәз, о хадар харға.

Туварчинин хатыны тувар түшіген сон иштірлениң. Бүтүн күн йухлай. Ахшам да тувар түшіген сон баштай хызмет этмейе. Бизим мында бар э[ди] бир хоншу. Блай күнлери отруй. Т'есе да йорту, баштай хызмет этме, ший валамаға. Туварчинин хатыны да алай. Бүтүн күн отруй, йухлай, а сон, энди тувар түшіген сон баштай хызмет этмей. Энди йухламаа т'ерек, о да хызмет баштай этмей. Энди т'еч, ахшам – не этәжек энди? О стәссе дә энди эталмай. Энди յохтур. Чаре бар. Хоранда бар. Биший-биший этмәэ т'ерек. Азиремеэ т'ерек ашамаа. Жыйынтырма т'ерек: Хожа стәжек эбет ашамаа – ашамаған бүтүн күн. Бизим анда... Отурған э[ди]м мен шиінерие. Хожа меэм военный эди. Бар анда хатыллары: т'елий ашамаа – олар даан йухлайлар, төшекче, сачларыны даан тараамаллар. Мен туур э[ди]м эрт'ен. Олар да: “Бар, көзет – што капитанын хатыны нас! Энди көптән азиrlеди дә хожасна, энди беклий. Дәгішиниенсі! Сен дә даан йухлас!” Эришир әдлер. Отурғанда мен узахка, шиінерд'е.

Түкүрмек синінчез йўз یалан айтый. Түкүрмек синей эбет жерчеэ, о тәз синий. Синінчез энди йўз یалан айтый. Алай یаланжы исан, یалан айтхан исан.

Т'есільйен ökmek бир бирне йабушмай. Мына, ökmekни саа т'естим мен – энди ону йаптырмаа болмай. Исан да айрылса, энди хошмаа болмай. Бир бириндән айрылсалар хатун-хожа, яя не анда... уланы бабасындан айрылса, а сон бир жерде ону хошмаа болмай. Хыйын хошмаа. Хайтып т'елий ама, энди алай дүгүл. Энди бүтүн болмай. Ökmekни т'ессен, энди бүтүн болмай этмей?! Ökmekни т'ес ортадан – энди бүтүн болмай ону этмей. Исан да алай: айрылса, энди алай дүгүл, хошулса т'ери.

Т'им стий – табай. Т'им стий... стәйен несин?.. ишин табай, стәсе. Асрамаа стәсе о киши, хыдырып табай. Нас айтый յохса ону? Шорбажилик асрамаа стий, т'имерси, хыдырып табай ону. Бир ший бир ший этий, бир ший сатай, алый, оборот этий, алый. Отурған исан энди эталмай ону. Бар исан – йүрүп онай. Бу да – отруй, хыдырып табалмай özне, не т'ерек онада. Бу да йүрійен – хыдырып табай. Т'им стий, о этий. Т'им стәмий – отруй. Бир ший да т'ерекмий онада.

Т'имниң арабасына миндиң, онун авасын чалмая т'ерек. Т'имниң хорандасына хошулдуң, о хорандаан несне да шлемеэ т'ерек. Олар не саа айтты, алай да шлемеэ т'ерек. Аңладың? Т'имниң арабасна миндиң – т'имниң хорандасна хошулдуң, олар не айтты, ону этмәэ т'ерек. Сен андаче йабан исансы, а олар özүнчес командаовать этийлер үйлер чине. Араба, о – хоранда. Анда хайнасы айтты мы: “Буну этмәэ т'ерек”, – яа хайната айтты: “Бу шиілер этмәэ т'ерек”, – значить подчиняться этмәэ т'ерек, этмәэ т'ерек о шиілерни. Сен тазе т'елин анда чине, яа улан анда чине: о хоранда не айтты – ону этмәэ т'ерек. Оон учүй айтый онада. Онун авасын чалмаа т'ерек. О адэтне этмәэ т'ерек.

Т'имсе болмағанда Марýа да бит'е. Т'имсе да болмаса Марýаны да сайайлар – йахшы болмаса да, ону йахшы сайайлар.

Т'ирпи баласы т'ирпийе йымшах көрүнүй. Özү баласы. Т'ирпи о, эбет, о санчай бек. Онада баласы көрүнүй йымшах. Эр бир баласы özне, хаты да боса, йымшах, özү баласы. О да, йылан т'ибик, бек йарамаз.

Т'ёр базарға бармаз, т'ёрсуз да базар болмай. Бар, бизим анда исанлар алай бар, ахчаны даже танмайлар, не хадар ахча сәз. Ахчаны танмайлар, не хадар бу – беш күмүш мүй, ўч күмүш мүй? Барийлар базарға, бир ший сатын алажа... Мында бир хысайахлы барий, алажа чапчах тузламаа. О харт стий дохсан күмүш. Бу да она дий: “Дохсан болмас – йўз берим”. Он күмүш даан зийадә берий. О дохсан күмүш стий – о йўз күмүш берий чапчахка она. Т'ёр. Аңламай о, нас алай – бермейе. Негадар. Т'ёрсуз болмай. Т'ёр болмаса, базар болмай, ахча да болмай башхасна. О хадар этмей, асрамай. О сечмей: йўз күмүш зийадә ми, дохсан күмүш зийадә ми – ону аңламай о. Т'ёр базарға бармай, т'ёрсуз базар да болмай. Нечүй бармай? Барый. Он чүй да айтый: т'ёрсуз базар

болмай. Т'ёр бармай ама, т'ёрсуз да базар болмай. О özü ablai – özü özün алдатый.

Үй шлеэн балта хап[у] артына халый. Шлеэн балта – бу эр адамға относиться этий. Эр адам, шлеэн эр адам – хап[у] артна. Хатыны көзетмей ону. Бар алай сойу хатын. Эпси алай дүгүл эбет. Ну, ишие барый, шлий, хазаный, ама анда ону саймайлар. Үйдэ дэ саймайлар ону. Анда дүгүл тэк. Хап[у] артына боса – значит үйдэ дэ саймайлар ону, шлейени. Шлий-шлемей... Не хадар т'ерек шлий, а көзетмейлер ону.

Хайда жанаш – анда йанаш, хайда той – анда сой. Жанашха болған кой т'елий ашамаа ёлдүэн сон. Тойун да нас сен этәжекси? Тойга да, хайсын жöбү толу, о да т'елий.

Халған ишие хар йавай. Шийни этмесен, йарын энди сен ону – эм башхасны – ону эталмайсы. О күн этмеэ т'ерек ону. А о этмий. А сон энди этмеэ стэсе, ама о уймай оңа. Ону энди эталмай: бирдэн этмедиң, эт'и күн отурдуң – энди эталмайсы... Бирдэн этмесе, эртэс күнү эталмай ону. Болмай.

Хар йавған – излер ёртүльиен. Бар исан, эр бир ший нетий... көрий. А сон унутуй о, болған шийлерин, оон йарамаз шийлерин да. Хар йавай – излер да ёртүлүй. О унутуй о шийлери, болған шийлерин, дийлер: хар йавған – излерини ёртүн. Аңламаан? Özü да унутуй ону, болған шийлерин алдына. Хар йавай, излерин ёртий. “Мен гүзель отуур эт'еним, бек йахшы”, – йарамаз болған шийлерин унутуй.

Хаста тёшкайе – сав да мезарға. Бар алай ший. Мен эр заман хаста, хаста. А о йүрүй сав, о, чареси бар алдына ёльмеэ мендэн. Аңламаан? Мен хаста, хастам – о хасталанмай, сав йүрүй. А чареси бар, мен халыйым йашамаа, о да öлий. Он ўчү да айтыйлар алай: хаста тёшкайе, сав да мезарға. Сав хасталанмай, а öгне ёльмеэ чареси бар, сүфтэ ёльмеэ чареси бар.

Хожа асрай, хатыны да дағытый. Тохта. Нас башлама т'ерек ону? – Ну, тапмажа нейе айтыйлар? – Нас? Нас ону нетәжекси?.. А хатын да дағытый... Ну, нас айтайым? Капикни капикье хошмайлар олар. Алай сойу хонушу. – Ну, бильмей тутмаға о хазанған шийни. Дағытый.– Хожа асрап т'етрий, хатын дағытып ѿтиширий. Балларын асратьп т'ийиндирмей, ашатып тойдурмай. Алай сойляры да бар. О хазаяйка дүгүл. Дағытый. Асрамай – дағытый. Хожа асрай, о да дағытый.

Хожасыз хатын – йүгендиз байтал т'ибик. Хожасыз болмаса, хайда стий, анда т'етий, хайда стий, анда т'елий о. Энди хожасы боса, энди о т'еталмай: йүгени бар. Аблай, хожасы болмаса – йү-

генсиз. Хожасы боса – т'еталмай: хожасы бар ўйчээ. Йүгэн о маңа.

Холлар бле берсен, айахларың бле алалмайсы ўйрүп. Бар алай хоншу. Берис ший, а сон да чаре тап – алалмайсы о шийни. О özü т'етирмей. Йүрөжекси айағың бле ондан алғанчаз özü беріен шийни. О алый, унутуй алған шийин. Дий: холун бле берис, айахың бле дэ ўйрүп алалмайсы.

Хоншуун тавугу хаз көрүнүй, хатыны да хыз көрүнүй. Нас айтайым? Бар алай хоншулар. Т'есе, эр заман көрий: “Сизиң йахшы, сизиң йахшы – меэм йарамай”. Кишинт'и – бек йахшы көрүнүй, özүңт'и – йарамай көрүнүй. Бар алай хоншулар. Коп. Бизим алай хоншу т'есе: “Вай! Сизиң картоп та йахшы, патылжан да йахшы – меэм алай дүгүл”. Пахыллай.Ao пахыллаған исанлар бек. Тэк пахыллай Ѻбүрне. Ахыл болмаан сойу. Сеэн коп – меэм йохтур. Пахыллай она.

Хыз бала – мисафир. Меэм хызым бар. Мисафир о-э: чыгай т'етий т'елин. О мисафир сайылий, хыз бала. Хорандасна о мисафир сайылий. А эр бала халий ўйчээ. Эвлений – ўйчээ отрой. Хыз бала да ѡсиенчез отрой, а сон т'етий: о мисафир сайылий – т'етий т'елин, т'етий бу ўй чиндэн. Хыз т'елин т'етәжек, улан да ўйче халажаҳ. О т'етий, бу халий. Улан халий. Хыз бала да, ўйче о мисафир. О т'етәжек ўй чиндэн. Т'елин т'етти – битти. Энди ўйдэ хайтмай о.

Хызым, саа айтайым, т'елиним да, сен ишт. Т'елин чорланмаа батмай – хызына айтый, хызна айтый, шоп т'елин да аңласын, шо о т'елинде айтмаа т'ерек. “Относиться этий” – о хазахчасна. Т'елинде айтмай, айтый хызна, шоп т'елин да аңласын, но т'елинне айтыйлы, хызна дүгүл. Айтмай о т'елинне, батмай айтмаға, айтый хызна. Айтайым хызма, дий, т'елиним да, сен ишт, шоп т'елин аңласын, шо т'елин чү о айтыйлы, хызна дүгүл. О блай айтый нейе хызна? Шоп т'елин аңласын: алай этмеэ т'ерек, былай этмеэ т'ерек. Доғру айтмай т'елинде – хызна айтый, т'елин да шоб аңласын. Хызым, саа айтайым, т'елин да, ишт сен.

Хырсызын кötү хувуш. Хырсыз хырслаган ым, ону адам этмеэ чаре тапмай о, скрывать эталмай да. Хырслаган – не дэ боса, ону хыдышып табайлар. Исанлар сомневаться этий, шо точно мына бу адам этти о заарны. Онуң бле да о хувуш ооң. Özüн сахлайалмай о. Этт'ен о йарамазлыхны – сахлайалмай, болмай ону сахламаа. “Сахлай” – дүгүл. Хырсызын кötү хувуш – о хырслай ама, а сон да айтмаа болмай, о хорхай, шо ону билийлер, шо оон хырслаганы. О хорхай, шо исанлар билий, шо о этт'ени, о хырсызлых этт'ен. Сечийлер. О özü özün дүйдуруй, шо о хырслаган.

Чапхан атны айдама. Исан шлесе йахшы – шлесин özü башна. Харштырма.

Чахмак чахай – атәш чығай. Нетиилер бир бирини... Нетселер, чығай лаф бир бирлерине. Бир бирини айтыйляр, özün туталмай, айтый. Бир бирне да айтсалар, лаф чығай энди. Т'ерекмеэн лафлар.

Чинд'енеэн чанағна аш халса, йуху көзне т'ирмей. Оон халса аш, ашажақ ашы, о йухламай. Йуху т'ирмей башна. О ашап битирежек ону. Ашап битирмәе т'ерек. Ашап битирмесе, о йухламай.

Шап та бир, шет'ер да бир. О, сечмәэн исан биший да. Сечмей. Ахылы йох бет'им. Оңа эпси да бир. Т'орға.

Эм сучлу, эм күчлү. О исан сучлу ама, özü сучун танмай, саймай özü: сучлу, дәп, мен. Мен сучлу ама, мен сучлу дүгүл, дий. Здаваться этмей о. Сен башха ший айтыс, о да башха түрлү айтый, сана о хошулмай, здаваться этмей сана. Алай соиу. Алай соиу коп. Бу саймай күчлү. Күчлү – хуватлы дүгүл. Эм сучлу, эм özü да даан нетмей... саймай о сучлу эт'ен о. Özü да öкели ми, не алай? Күчлү.

Эт'и йиттие аш бералмай. Алай осал, сечмейен соиу. Эт'и йиттие бир аш бералмай. О хоранда да т'ечиналмай – эт'и йиттие да аш бералмай. Хорандасын да бағалмай, йитлерин дә бағалмай. Шорбажиликни эталмай, тартмай нени... шорбажиликни.

Эт'и көзүң бириң алый. Көзетмеэ успить эт'еиси, йарамаз турған шийни о, чаре, – тап! – алый. Эт'и көзүң бириң алажақ. Сүйий алмаға йабан шийлерни. Сүйей алмаға. Онун шийлери дүгүл, йабан шийни. Эт'и көзүң бириң алажақ, дий. Хырсыз. Тәк алмаа көзетий, шлемеэ дүгүл, алмаға... Нас йазғансы о хадар шийни?

Алим

Эй ағелер, бен (мен) Алимниң
фасылын сөлейим (севлейим).
Башымыза хара да йазы да –
ону да нейлейим?

Ағручан суйундан, эй ағелер,
атымы атлаттым
(Миндим атха, чыхтым йолға).
Ат патлатып, тоз хопарып та
кислелей намаз да йаптырттым.

Орта да базар ичине, ағелер,
давул да ойнады.

Он беш йашна карайин хызын да
ötün да патлаттым.

Беш йүз атлы хорайып алды да –
йене да хутулдум.
Эйерими сыртыма уруп та
обайа жувурдум
(Обайа барған сора
йене да тутулдум).

Тутмай эди бу сытма бени да,
тутардым сени,
арам öлен туварлар т'ибик та
сойардым сени.

Алим да оғлум тутулду, дәйип та
анелер ағлесин, эй,
онун ғарип анесинин йүргене
ташлер бағленсин.

M.T.Мельников (С.М.Красозов)

Алма аттым

Алма аттым – йуварланды, алем,
варды да йастыға дайанды.

Уйур мусун – уйан, алем, уйан.
Не хахмайсы да, назлы да йарем?

Сачмалардан салхым сачах, алем.
Урду да йүргегиме пичах (бичах).

Вай, бир аттым, эт'и да (даан) аттым,
алем,
ах дұвағым бойнума брахтым.

Бен дә сант'им д'елин (т'елин) да олдум –
не т'елин (д'елин) олдум, не хыз олдум.

M.T.Мельников

Вардым чохрах башына

Вардым чохрах башына,
сабун хойдум ташына.
Бу дöгүшнү көрмей
(көрмез) эдим, анечигим,
бу да т'ельди башыма.

Машиналар йағланды,
бир бирине бағланды.
Порт-Артурға варған сона, анечигим,
башым-көзүм айлянды.

Түфечигим йағланды,
хушачығым бағланды.
Окоп чине түшінен сона, анечигим,
баладайын ағледим.

M.T.Мельников

Жириен тай

Оғлан, сана бир манат та,
вар, жирени бах-сана,
вар, жирени бах-сана да,
йалынларын хах-сана.

Атлар т'итэр хошуяда,
йендиңм халдым хоншуя,
йендиңм халдым хоншуя да
татлы шарап ичмейе.

Жириен зыбырдар т'итэр дә,
наллары батар т'итэр.
Онмайажаң жириен тай да,
халмайайдын артына.

Жириен тайнын чылпыры да
гүмүш т'ибик йалтырай.
Шорбажинин йүречиги
халтыр-халтыр халтырай.

M.T.Мельников

Котяян түркүсү

Жұумартә күнү траш та олуп,
бийаз рубашка т'ийдим.
Төгерекнин ат хутуламасна да
стол башна отурдум.

Бир-бир артсына да берип
Котяны йыхтырдлар.
“Котя, сен бизим атларны алдын“,— дәп
Котядан көрдүлер.

Айат айаттан, кальдор кальдордан
Котяны йездирдлер.
Йездире-йездире мастерской чине дә
Котяны алдылар.
Он эт'и йериндән көзев блен уруп та
жанын да алдылар.

Чолақ та Алёш, Төгерек Мишка
ырахыйа т'иттилер.
“Биз Котяны көрмедин“,— дәйип тә
инт'ар да эттилер.

Айат айаттан, кальдор кальдордан
разворға хойдулар.
Согах согахтан, йуртларны йуртлап
(йуртлардан уруп)
Котяны алыш т'еттлер.

Мисир да сойуп, ханын да жойуп
Котяны öльдүрдлер.

Базар да күнү сабадан эрт'ен
чанлардан урулду.
Мезарлыхнын эндэги чине дә
ölö(сү) дә табулду.

N.N.

Кырал қызы

А кырал қызы, бинниң султаны,
чых, көрейим маф йүзү,
алырым сени.

Беним маф йүзүми көрүп,
нейләжекси сен?
Бахчилерие бир топ гүлнү
көрмедин ми сен?

А кырал қызы, бинниң султаны,
чых, көрейим бойуну,
алырым сени.

Беним бойуму көрүп,
нейләжекси сен?
Бахчилерие дал фиданны
(Сув ўстүне папийлерни)
көрмедин ми сен?

А кырал қызы, бинниң
(минли) султаны,
чых, көрейим көзлерици,
алырым (алыр эдим мен) сени.

Меним көзлерми көрүп,
нейләжекси сен?
Бахчилерие сийа гөген (гүзел мева)
көрмедин ми сен?

А кырал қызы, бинниң султаны,
чых, көрейим хашларыны,
алырым сени.

Беним хашларым көрүп,
нейләжекси сен?
Түтінларға сийа тасма
көрмедин ми сен?

А кырал кызы, бинниң султаны,
чых, көрэйим йанахларың,
алырым сени.

Беним йанахарым кörüp,
нейлежекси сен?
Бахчилерие хырмызы алма
көрмедин ми сен?

C.M.Красозов

Машенькам

Машенькамын эвине да, эвине, Машенькам,
гүль ачылмыш тör ўсне, тör ўсне, Машенькам.

Хара дәнзіс толхун атар, Машенькам.
Әрменилер дал фес сатар, Машенькам.

Дал фес алсам, д'иерсин да, Машенькам,
у йанна байанна йезерсин да, Машенькам,
чагырсам да, д'елирсин да, Машенькам.

Ахшам хайыр! — Хош т'ельдин да, Машенькам.
Ач хапуйу — т'ирейим да, Машенькам,
йаначығың обейим да, Машенькам.

M.T.Мельников

Нахчеван шийерине вардым

Нахчеван шийерине вардым,
Налбат та түт'ан вара да йездим.
Налбатның оғлу да бек зенд'ин оғлу,
зенд'индән алыш та ғарибе вермиш (верmez).

Нахчеван шийер бек бүйүк та шийер,
дöрт кöшесине дöрт харавлу,
ортасына да бүйүк та базар.

M.T.Мельников

Олеңка

Панос баба вар мыды да?
Талет'еси вар мыды?
Олеңкасы вар мыды?

Олеңкам т'итэр базара да,
йанахлары хызара.
Т'ертип йезмен, Олеңкам да,—
оғратырлар назара.

Бүгүн ава фыртына да,
жылым баба йуртуна.

Шинди д'елир Панос баба да —
чонтух сопа сыртына!

Олеңканың бойну бийаз —
алтын да йох тахмай.
Отуз йашна хожасы вар да —
кишиси йох бахмай.

M.T.Мельников

Өлесине-белесине

Өлесине-белесине
түштүм да зенин да майлесине.
Зенинлөрдән да бир зенин öльмүш —
мурлар да йанар öлүсүне.

Өлесине да белесине
түштүм да ғарип та майлесине.
Фариплердән да ғариби (бир ғарип) öльмүш —
т'имсеси йохтур да öлүсүне.

M.T.Мельников

[Саба да олса]

Миндим атым, чыхтым да йола,
ишими, йар, ишими.
Т'имлер дә харышайажаҳ, ах, анем,
аллахларның ишине?!

Чешмелердән ахкан да сувлар
салхындыры, йар, салхындыры.
Гözлеримдән ахкан да йашлер
ханлыдыры, йар, ханлыдыры.

Бен (Мен) бурада öльсем да д'итсем,
д'им (т'им) йувар, йар, д'им (т'им) йувар?
Барылер да чыхса, сольлер да ахса,
соль йувар, йар, соль йувар
(Бары ачылса, харлар да эрсе,
сув йувар, йар, сув йувар).

Бен (Мен) бурада öльсем да д'итсем,
д'им гомер, йар, д'им гомер?
Барылер да чыхса (Бары ачылса),
отлар да оссе,
от гомер, йар, от гомер.

Бен (Мен) бурада öльсем да д'итсем,
д'им ағлер, йар, д'им ағлер?
Барылер да чыхса (Бары ачылса),
яғмурлар да яғса,
о ағлер, йар, о ағлер.

Бен (Мен) бурада ёльсем да д'итсем,
йол йағасна гёмсүннер (гёмерлер).
Йолдан да т'итиен (т'етчен) йолжулар,
ах анем:
«Фарип ёльиен»,— дэсинлөр
«Бир ғарип ёлмүш»,— дэп ағлорлөр.

Ф.Л.Сидорма (С.М.Красозов)

[Т'ирт'а йурту бек айлянч]

Шийер йолу бек айлянч –
айляналмадым, эй ахыз.
Сенин да севдан бек йахар да –
дайаналмадым, эй ахыз.

М.Т.Мельников

Сычан

Бахчысарай бизимдир,
ичне сит'и толудур.
Йаш хызларны биз сит'ейик –
хартлары да сизиндир.

Ай, сычан, вай, сычан,
хачмай эдиң сен,
бу белаларны башна
т'етирмей эдиң сен,
ай, сычан, вай, сычан,
беласыз башны белага
хоймай эдиң сен.

Вай, адаған, адаған,
сит'и тәрение батхан.
Йымшатмаға йер тапмайып
пападайға таң атхан.

Вай, папийим, папийим,
кötү бурух, папийим,
тат'ичиги гүмүштэн.
Йенд'ем т'елий сит'иштэн.

Вай, эйерек, эйерек,
йенд'ем аму тöгерек.
Йенд'ем саңа бермесе –
толсун аму тијенек!

Вай, эништэм, эништэм,
йенд'ем сијей т'ириштэн.
Вай, эништэм, эништэм.

Сенин д'ибик сычаннары
элимдэн учурдум.

Сычан хачты, хутулду,
көпрү башна тутулду.
Харт пардошну көрген сона
сол ташағы сыйылды.

Сычан хачты, хутулду,
одасна барған сона тутулду.

Сычанларны йект'еннер,
папазға да т'етт'еннер.
Папаз ўйдэ болмағанда
пападайы сикт'еннер.

Сычаннарын иириси
ат т'ибик да бириси,
дышила т'ибик сит'иси.

Тишиклиери биз т'ибик,
көзлери йылдыз т'ибик.
Бир араба хорай йахтам –
йене кётүм буз т'ибик.

Хара булут хаплаған.
Анань Соняны саплаған,
сыдырған алған тәрисини,
сикт'ен атхан ёлүсүн.

N.N.

Шу сефернин йоллары

Шу сефернин йоллары, йоллары
хош хатыр-хатыр.
Эвельт'и дәрдимдән да севдамдан
шинчик беш бетэр.

Дүшме да, думан, дүшме да, думаннар,—
йоллар ачылсын,
д'өлсин (назлы) йарем да харшыма –
гөнүлүм ачылсын.

Ф.М.Дегерменджи

Учма да, карға

Учма да, карға, тутарым сени,
ханетлерици йулхарым сениц.
Ах, аман-аман, тутарым, аман,
ханетлерици йулхарым, аман.

О.К.Давшан

Чын

Анадан бен йаш халдым,
бабадан ёксүз ёстүм.
Йалан дўяна йўзўче
ойнап гўлўп йезмедиим.

Ф.М.Дегерменджи

Ах, йар, йана, йар, йана да,
перчемчиги да бир йана.
Ахшам да д'елир (т'итэр),
саба (да) т'итэр (т'елир) –
халырсы(н) йана-йана.

М.Т.Мельников, Ф.Л.Сидорма

Ахыз да, сачың ёрмезлер,
сени да бана да бермезлер.
Т'ель, алайым, хачайым,
харапых та – кёrmезлер.

М.Т.Мельников

Дэриа балых йар д'итий,
йарымысы йылап д'итэр.
Йарем онда, бен мында –
севдалығы йан т'итэр (д'итэр).

Ф.М.Дегерменджи

(Эй) Йаш эдим дэ йаш эдим,
йаш эвалым бильмедин,
йалан дўяна (да) йўзўне
(вариблигми да гўнуми)
ойнап гўлўп йезмедиим
(вариблигиме гўре
ёксүз ойнап йезмедиим).

Ф.М.Дегерменджи, Ф.Л.Сидорма

Кошё башха эвлери
ағарылған, айлянған.
Алыр эдим бен сени –
энди башым байлянған.

М.Т.Мельников

Портакалын (-ның) сарысы
учту да йеже (йердэ) да йарысы.
Уйан, йарем, сар бени –
т'ечти да йеженин йарысы.

М.Т.Мельников, Ф.Л.Сидорма

Рахы хойдум шишайе,
тёгўльмесин кёшайе.
Эр т'ези да севдигин алса,
ёкўнмез эди т'имсайе.

М.Т.Мельников

Тарама бойу дут тирек,
путахлары да дутлаған.
Бу майленин хызлар(н)ын да
дудахлары да хуртлаған.

Ф.Л.Сидорма

Үйўмўз да тулалы,
сув тёгўп та сибирдим.
Ичиндэт'и да йаныхла-да-рыны
тўркў да ётўп йырладым.

Ф.М.Дегерменджи

Хамиш та чалдым – саз халды.
Арпа да чалдым – баш халды.
Ашыхма, йарем, ашыхма –
сарылмаға аз халды.

Харанлық йежесине
вардым пенжересине,
бен путағны узаттым да
яречигими уйаттым.

Харанлық йежесине
бардым пенжересине.
Пенжереси бузламыш та –
гўралмадым суратын.

Хызна худа йолладым да, Машенка да, –
не вермедин хызыны да, Машенка да?
Озён аша, ёзён той да, Машенка да,
тузла хызын, туршу хой да, Машенка.

М.Т.Мельников

Четтэн д'елий ўч атлы,
орта-да-дат'и да чал атлы.
Бир дэнечик йар сардым –
балдан да шет'ерден татлы.

Ф.М.Дегерменджи

Эст'и Хырым йолуна да
лест'ер батмаз, эй ахыз.
Эст'и Хырым хызлары да
йашсыз хайтмаз, эй ахыз.

Ф.Л.Сидорма

Арызы билен Гамбер

М.Т.Мельников

Нестәрим (Мешребем) суйа далдырдым,
далдырдым да су алдым,

мермер дэ ташынын ёстүнен, аман,
бен билезигим чалдырдым.

Сен чешмейе вардын мы?
Элици-йүзүңүй иувдуң мү?
Мермер да ташынын ёстүнен, аман,
билезигим алдың мы?

Бен чешмейе вармадым,
элими-йүзүмүй иувмадым.
Мермер да ташынын ёстүнен, аман,
билезигици алмадым.

Ай доғар уруш йанда,
күн дэ доғар гүнеш йанда.
Билезигим ёстүне, аман,
не вар эди нышан да?

Ай доғар уруш йанда,
күн дэ доғар гүнеш йанда.
Билезигим ёстүне, аман,
«Арзынен Фамбер» нышан да.

* * *

Д'идэйим да, йол олса,
дэрия-дэниизлер ачылса.
Эгил, Арызым, ёбейим, аман,
йол бурадан айырылса.

Т'итэйим да йол олсун,
дэрия-дэниизлер ачылсын.
Бендэн дэ ғайыр да йар сарсан,
эт'и да гөзүн т'ёр олсун.

Т'ороғлу

С.М.Красозов

РАСТ'ЕЛИЙ бир дағның чине эт'и... Т'ороғлу
блен бир эрмени. Бу көрүй эрменини, баш-
лай айтмаға буна буны:

Бана дәрлөр Т'ороғлу...

Стий эрменини хорхутмаға. Эрмени дэ зарт эр-
мени эт'ен... стәмей. Ди.. Эрмени энди башлай:

Эй, сана дәрлөр Т'ороғлу,
мен бир эрмени.
Т'етирмишлер бени,
бунда йезерим сени.

Бу Т'ороғлу маҳтаный. Т'ороғлу башлай маҳ-
танмаға, бек хуватлы эт'ен:

Эй, Хара дағның ичине
намлыыйм, намлы.
Баздырайланлар ичине
ханлыыйм, ханлы.
Урушмайа чыхсах,
чыхсах хылыч хылыча,
олур-олмаз ишлери,
д'ирмем авуча.

Башлайляр урушмаға. Эт'иси дэ атлы, хылыч-
лар биле башлайляр урушмаға. Зарт эрмени
эт'ен, эрмени башлай буны юенмейе. Бу бағай, кө-
рий — ишлери авара. Аман-аман эрмени жанын
алажаҳ. Башлай архардашына йырламаға, сор-
маға:

Эй, ютиш, Эваз, ютиш,
да т'итти намымыз,
эрменини элине
да чыхар жанымыз.
Дағыстанын чөлүне дэ
төклүр ханымыз.

Эваз шитий, штий бу түркүсүн.

Эй, Эваз атын атланды,
хылыч хушанды.
Д'ельди Эваз, бахты
Т'орнүн гөзүнеге:
“Йа будур не бир эвал?”—
сорду Т'орнүн өзүне.